

BAJAI HONPOLGÁR

2014. május

XXV. évfolyam 5. (282.) szám

Ára: 250 Ft

E számunk tartalmából

- Mayer János: Dózsa György új tükörben
- Dániel József: Iskolaév a háború árnyékában (visszaemlékezés történelmi háttérrel)
- Sarlós István: Kérvények a bajai zsidó fogolytáborból (forrásközlés)
- Interjú a bajai futball mindentudójával, Szilárd Illéssel (Zalavári László)
- Karsai Krisztina: Üdvözlőlap Isztambulból
- Bélás diákok sikere a Comenius-programban (Sándor Boglárka riportja)
- Könyvismeretések (Szederkényi Tibor: *Dagonyázó*, Bereznai Zsuzsanna – Schön Mária: *A hajósi sváb parasztság mentalitása*, Kovács Zita: *Berki Viola*, Rékási József: *Pályám emlékezete*)
- Kabdebó Tamás: *Megmagyarázom a bizonyítványom (olvasói levél)*
- Fábíán Borbála: *A Nepomuki Szent János-szoborról*
- Védendő védtelenek: *a pipacs (Nebojszki László)*

Dózsa György új tükörben

1. rész: A történelmi Dózsa

Történelmi eseményeket a politika és az általa uralt történetírás számtalan alkalommal képes sajátosan értelmezni, majd esetleg újraértelmezni. Így válhatnak gyűlölt figurákból népi hősök vagy „osztályérdekek hős védelmezői”, meglakolt gyilkosokból a szabadság mártírjai. Dózsa György alakjának és az általa vezetett, 1514-ben lezajlott parasztfelkelésnek a megítélése tökéletesen illeszkedik ebbe a sorba; koronként és ideológiánként is szélsőségesen eltérően ítélték meg tevékenységét, pedig az ismert eseményanyag nem sokat növekedett, a parasztlevezér szemé-

lyiségéről és szándékairól pedig úgyszólván semmit sem tudunk. Nem maradt ránk egyetlen, hitelesen tőle származó dokumentum sem, mint ahogy őt közelről ismerő szemtanúkra hivatkozó forrásokról sincs adat. Mégis: a 20. század második felében felnőtt ember állandóan találkozhat Dózsa nevével; számos úttörőcsapat, utca, mozi, művelődési ház, de még a Kádár-korszak legsikeresebb labdarúgócsapata is az ő nevét viselte. A parasztháború 500. évfordulójának kapcsán röviden végigtekintünk az események ma ismert menetén, majd azt vizsgál-

juk, hogyan változott a parasztlevezér megítélése az azóta eltelt évszázadok folyamán, valamint hogyan ábrázolták alakját a különböző korok írói, költői és képzőművészei. Írásunkhoz felhasználtuk Romsics Ignác a közelmúltban megjelent nagyívű Dózsa-tanulmányát (Rubicon, 2014/ 3. szám, 4-29.), a történetírás történetéről írott áttekintésének Dózsára vonatkozó részét (*Clio bűvöletében. Magyar történetírás a 19-20. században – nemzetközi kitekintéssel*. Osiris Kiadó, Bp., 2011), valamint a magyar Dózsa-szakirodalom több forrását és feldolgozását is.

A főhős és az események

Dózsa György személyéről és származásáról, a parasztháború előtti tevékenységéről jóformán semmit sem tudunk. Csak közvetett bizonyítékok szólnak amellett, hogy a háromszéki Dálnokról származott, s székely lófő (azaz kisnemes) volt. (Egyes források Székely Györgyként emlegetik.) Születési idejéről annak ellenére sem tudunk biztosat, hogy 1972-ben, annak feltételezett 500. évfordulóján konferenciát is rendeztek a tiszteletére, ám ez csak utólagos számítgatások eredménye volt. Dózsa neve 1507-ben jelenik meg először írott forrásban, mégpedig nem a legjobb összefüggésben: az erdélyi alvajda arról számol be Szeben városához írott levelében, hogy útonálló raboltak ki a medgyesi vásárból hazatérő szebeni polgárokat (egyét meg is öltek), s ezen haramiák között név szerint említi egy bizonyos makfalvi „Székely Dózsa Györgyöt”. Hogy aztán ekkor utolérte-e a törvény szigora, a forrásokból nem egyértelmű, az viszont valószínűsíthető, hogy Erdélyt el kellett hagynia. Családi viszonyairól csak annyi bizonyos, hogy legalább egy testvére (Gergely) volt, hiszen őt majd ott találjuk a parasztfelkelés alvezérei között is. Legközelebb már 1514-ben, Nándorfehérvárt szolgáló végvári vitézként találkozunk a névvel. A „lovas kapitány” emelkedett Dózsa 1514. február 28-án párviadalban legyőzött egy portyázó csapatot vezető török szpáhítt, és – egyes források szerint legalábbis – e vitézségéért II. Ulászló király kétszeres zsoldot, aranyláncot, kardot, sarkantyút és a nemeseknek járó címet adott neki. (Igaz, más kútfők azt is tudni vélik, hogy a jutalom kifizetését Csáky Miklós csanádi püspök és Telegdi István kincstartó megtagadta. Ez némi magyarázatot adna a velük szemben mutatott későbbi brutalitásra.)

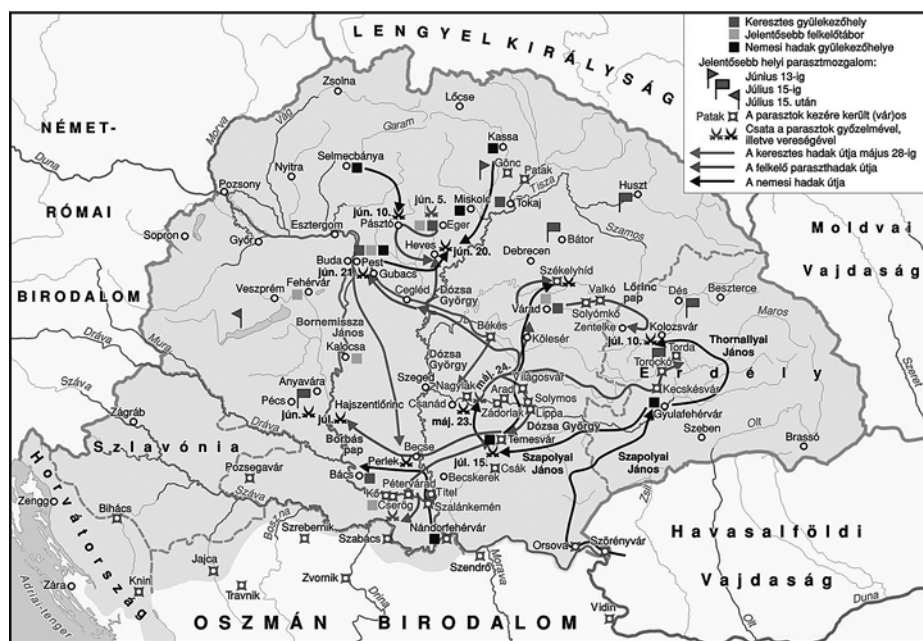
Az utóbb Dózsa nevével összekapcsolt parasztháború eredetileg törökellenes kereszties hadjáratnak indult, amelyet 1514. április 9-én – pápai felhatalmazás alapján – Bakócz Tamás esztergomi érsek hirdetett meg Magyarországon. Európában néhány sikeres kereszties portyázás eredményét alaposan túlértékelve ugyanis úgy ítélték meg, hogy a perzsa fronton is éppen hadban álló oszmán birodalom nem lesz képes elhárítani egy gyors kereszties offenzívát, és a törököket ki is lehet szorítani Európából. Pápai biztatásra így a magyar király nem is fogadta el I. Szelim szultán békeajánlatát. X. Leó pápa a hadjárat valamennyi résztvevőjének búcsút (bűnbocsánatot) hirdetett. Ennek a jelentőségét egy ilyen vallásos korszakban egyáltalán nem

szabad lebecsülni; hiszen ez ugyanaz az időszak, amikor sokan a tisztítóúton eltöltendő idő megrövidítéséért is képesek voltak búcsúcédulákat vásárolni!) A királyi tanácsban ennek ellenére sem fogadták osztatlan lelkesedéssel Bakócz megbízatását, hiszen a nemesség számára a tavaszyári dologidőben akár csak egy-két jobbágy távozása is egzisztenciális problémát okozhatott. Itt pedig tömeges jelentkezésre lehetett számítani.

A régebbi történetírás hajlamos volt az események későbbi elfajulását azzal magyarázni, hogy a magyar jobbágyásra olyan elviselhetetlenül magas terhek nehezedtek, amelyek indulataikat hamar „népnyúzó” uraik ellen fordították. Csakhogy ez egyszerűen nem igaz; ennek alapján a mozgalomban a parasztság legszegényebb rétegeinek kellett volna adnia a keresztiesek magvát. Valójában azonban többségük a lényegesen jobb helyzetű mezővárosi jobbágyok közül került ki, akik ebben az időben a kereskedelembe is sikeresen be tudtak kapcsolódni. Az ugyan igaz, hogy a köznemesség törvényi korlátozásokkal (egyenes pénzben fizetett terhek terményben szedése, városra költözés tilalma, egyes mezővárosi kiváltságok megvonása stb.) igyekezett korlátozni a piacokon vetélytársá is emelkedő jobbágyokat, de nyomorról 1514-ben semmiképp sem lehet beszélni. A jobbágyterhek ugyan növekedtek ezekben az években, de a termelékenység is, vagyis általános életszínvonal-csökkenésről semmiképp sem volt szó. Az ugyan tény, hogy – talán éghajlati változás, vagy a forrásokból egyértelműen nem azonosítható természeti katasztrófa miatt – az

1510-es években a pusztásodás folyamata hirtelen meggyorsult, és több közeli évben éhínség, majd pestisjárvány is dühöngött az országban. Mindezek és a felsőbb rétegek fényűző életmódjával szembeni ellenérzés persze elvezethetett ahhoz az elképzeléshez, hogy a török fenyegetés valójában isten büntetése a „haza és a keresztieség iránt érzéketlen” országnagyok bűnei miatt. Mindezt hirdették falusi plébánosok, a római egyház vezetőinek erkölcsstelenségén felháborodva kolostorukat elhagyó szerzetesek és a külföldi egyetemekről hazatérő fiatal klerikusok is, akik agitációikban az evangéliumi szegénység és egyenlőség eszméit hirdették. Amint Kulcsár Péter fogalmaz: „törvényszerűen alakult ki egy olyan felfogás, mely szerint az életet, a hazát és a vallást ugyanaz a vesztély fenyegeti, egyetlen csapással tehát minden probléma megoldható.” A megoldás pedig a kereszties hadjárat. Mai tudásunk szerint 1514 elsősorban a mezővárosi parasztság mozgalma volt, amelytől az igazi városok polgársága elhatárolta magát. Szakály Ferenc szerint Dózsa seregének útja pedig főképp az alföldi marhatenyésztő és kereskedő oppidumokon vezetett keresztül, a felkelés törzsterületének határvonalát pedig a bortermeles központjai jelentették. Főleg az itteni mezővárosok lakói csatlakoztak tömegesen a hadjárat-hoz, és innen származtak azok az obszerváns ferences szerzetesek, akik az ideológiai alapot szolgáltatották hozzá.

Dózsa Györgyöt április 23-án nevezték ki a kereszties had vezérévé, ám hogy miért épp rá esett a választás, nem tisztázott, hiszen több tízezer haderő irányításában

AZ 1514. ÉVI PARASZTHÁBORÚ

semmiféle tapasztalata nem lehetett. (Meglehet, a komolyabb katonai tapasztalatokkal rendelkező főrangúak nem akartak egy szedett-vedett parasztsereg élére állni.) A sereg toborzását Bakócz érsek főképp ferences szerzetesekre és világi papokra bízta. (Dózsa egyébként eredetileg valószínűleg csak a Pesten gyülekező seregrész parancsnoka volt, de keresztes had az ország más részeiben is szerveződött, részben nemesek irányításával.) A pesti táborban május elején már mintegy 15 ezer paraszt állt fegyverben, de az egész országban a 40 ezret is elérhette a hadba vonulók száma. Május 15-én azonban Bakócz leállította a toborzást, miután híre ment annak, hogy számos földesúr akadályozni próbálta jobbágiai távozását, hiszen ez a tavaszi munkákban komoly gondot jelentett. A vallási fanatizmustól és harci vágytól fűtött paraszton – talán ferencesek prédikációinak hatására is – „szentségtörőnek” kezdték látni uraikat, és több helyen erőszakos összetűzésekre került sor. Bakócz a toborzás leállítását azzal indokolta, hogy „hamis és hitelhagyott” prédikátorok tartottak gyűléseket országszerte, s a jobbágyokat az adók, szolgáltatások, uraik iránti engedelmség megtagadására lázították, amelynek hatására több helyütt is megtámadták a nemesi udvarházakat, igaz, sokszor a kemény megtorlás sem maradt el.

Ennek ellenére a Dózsa vezette központi sereg május 9-10-én kb. 10 ezer fővel rendben megindult dél felé, miután híre ment annak, hogy a török mozgolódni kezdett Horvátországban. (Pest alatt maradt kb. ötezer fegyverese.) Az eredeti terv az lehetett, hogy Dózsa kis kiterővel a Tiszántúlon gyülekezőket is összeszedje, s azután induljanak el a hadszíntérre. Vele párhuzamosan mozogva Szapolyai János erdélyi vajda parancsnoksága alatt egy nemesi haderő az Al-Dunán túlra nyomult be a birodalomba, míg Beriszló Péter horvát bán vezetésével egy másik, nemesi bandériumokat egyesítő sereg a Dunántúlon indult hadba. Dózsa serege Nagytúr (Mezőtúr), Békés, Gyula érintésével vonult dél felé. Valahol ezen a környéken csatlakozott hozzájuk Lőrinc pap váradi szerzetes mintegy kétezer fegyverese, és talán azok az elemek is, amelyek a támadás élet a nemesek ellen fordították. Mezőtúr környékén Dózsa maga is megölt egy adószedőt, s a nála talált pénzt elkobozta, de a parasztonok is egyre több „latorságot követtek el”.

Bakócz május 15-én most már nemcsak a további toborzást állította le, hanem magát a keresztes hadat is feloszlatta, és egyházi átokkal sújtotta azokat, akik mégis

maradtak. Csakhogy a palackból kiszabadított szellemet immár nem lehetett visszaparancsolni: a felkelők zömének meggyőződésévé vált, hogy a nemesség szándékosan akadályozza a török elleni harcot, hogy jobbágyságukat a pokolra juttassa. Így aztán a csatlakozók száma nemhogy csökkent volna, inkább növekedett. Amikor pedig annak is híre ment, hogy a földbirtokosok erőszakkal is visszatartják jobbágyaikat (sőt, néhányat karóba is húztak), még nagyobb felfordulás lett, és az ország több részében (Abaúj és Zemplén megyében, Békésben, Biharban, Csanád környékén) a felkelésnek újabb gócai alakultak ki.

Bakócz parancsának Dózsa sem engedelmeskedett; kortársa, Szerémi György szerint így reagált a főpap levelére: „Nem vagyok gyerek, nem vagyok én örült, hogy engem kijátsszatok. Istenre és a szent keresztre, megfenyítlek benneteket!” Időközben 30 ezer főre duzzadt serege vélhetően azután fordult végleg a nemesurak ellen, hogy május 26-27-én egyik előőrse Apátfalvánál beleütközött a Báthory István temesi ispán és Csáky Miklós csanádi püspök által vezetett megyei nemességbe. A keresztesek vereséget szenvedtek, egy részük a Marosba fulladt, másokat a csatában ölték meg. A győztesek azonban talán azt hitték, hogy a főseregen arattak diadalt, mert a nagylaki várban győzelmi tort ülttek. Csakhogy az indulatoktól felajzott keresztes fősereg megindult, Nagylaknál rátrört az urakra, és Dózsa parancsára rágyújtották a várat a benn tartózkodókra. Csáky püspököt és több más elfogott nemesurat (köztük Telegdi kincstartót) karóba húzták, másokat keresztre feszítettek. (Ilyen típusú megtorlás főrendűekkel szemben bűnnek és elképzelhetetlen szörnyűségnek számított.) Báthory óriási szerencsével tudott csak elmenekülni, majd Temesvár várába zárkózni. Dózsa innentől kezdve egyértelműen a földesurak ellen vezette a hadait, amelyek az ország számos pontján kifosztották és felgyújtották uraik kastélyait, elégették a földtulajdonosi viszonyokat igazoló okmányokat, nemesasszonyokat erőszakoltak meg, az ellenállókot vagy csatlakozni nem akarókat pedig kíméletlenül megkínították vagy megölték.

Hogy mi volt a bosszún és a felgyülemlett indulatokon túl a fellázadt parasztonok és Dózsa célja, arra nézvést inkább csak feltételezésekre szorítkozhatunk. A Dózsa nevében kiadott, de valójában valószínűleg Mészáros Lőrinc és paptársai által fogalmazott ún. ceglédi kiáltvány ugyan eredeti formájában nem maradt ránk, de a humanista történetírók által némileg kiszíne-

zett változatok alapján sejthető valami a célokról. (Dózsa a kiadás idején, feltehetően május vége táján már jóval délebbre járt.) Eszerint a nemesi kiváltságok eltörlését (némely fogalmazásban egyenesen a nemesség kiirtását), a parasztság egésze számára a székely szabadságok általánosítását tételezték ki, és súlyosan megfenyegették mindazokat, akik nem csatlakoznak a „szent hadhoz”, hogy az „kikényszerítse, megzabolázhassa és megtörhesse a hitetlen és átkozott nemesek erejét és hadát.” Későbbi források arról is tudni vélnek, hogy Dózsa királlyá akarták volna választani, ennek azonban a kortárs dokumentumokban semmi nyoma sincs.

Dózsa az általa komoly haddá szervezett fősereggel a Maros mentén maradt, és Temesvárt tartotta ostromzár alatt. Kisebb seregrészeket indított Biharba (Nagyvárad egy részét fel is égették), egy másikat Buda, egy harmadikat Heves és Abaúj felé. Ebben az időben a felkelés a Duna-Tisza közén és a Tiszántúlon tombolt nagyobb erővel, ám a seregrészek révén ott is újra fellángoltak a harcok, ahol korábban csillapodni látszottak. Június közepére – amikor a paraszthadak több kisebb Maros menti végvárat (Solymos, Lippa) is bevették – már hatalmas területet ellenőriztek, és az addig békés szomszédos megyékbe is átcsaptak.

A király már május 29-én elrendelte a felkelés leverését, de sokáig kevés sikerrel járt. Június második felében azonban a kormányzat éledezni kezdett benuhátról, és előbb északon fogtak hozzá a felkelés leveréséhez. Dózsa öccse, Gergely június 21-én Gubacsnál szenvedett megsemmisítő vereséget Bornemissza János budai várnagyától, a Hevesbe küldött seregrészt az egri püspök hadai szórták szét. Kiderült, hogy a paraszti hadak az erődítmény helyek bevétele nem képesek, és a szervezettebb nemesi felkelők haderejével sem bírtak el. Lőrinc pap Erdély felé indított támadást Nagyváradról kiindulva, ám amikor a hadszíntérre visszaérkezett Bulgáriából Szapolyai János legalább 20 ezer fős nemesi hadereje, az offenzíva összeomlott. Városunk környékén is súlyos harcok dúltak; a sárközi Nagy Antal keresztes vezér egész Bodrog és Bács vármegyét dúlta. E sereg nagy részét aztán jóval délebbre, Bács környékén verték szét, maradékát pedig a Gubacson is győző Bornemissza semmisítette meg a hájszentlőrinci csatában (július 11. körül). A felkelést támogató Baja mezőváros alighanem prédájául eshetett a nemesi hadak bosszújának és fosztogatásának, még ha az a krónikás bejegyzés alighanem túloz is, hogy „Baja mezőváros és külön-

sen Szentlőrinc mezőváros a földdel lett egyenlővé téve”. (A később fogságba eső Nagy Antalt Budán a király felnégyeltette.)

Maga Dózsa június 13. óta Temesvárt – a második magyar végvár vonal egyik legfontosabb központját – ostromolta, amelyet Báthory István védett, de ez túl nagy falatnak bizonyult az ismét egyesült parasztsereg számára. A vár felmentésére Szapolyai mintegy 20 ezer főnyi sereggel érkezett, éppen jókor, hiszen a kiéheztetett, csekély létszámú várvédők már a vár feladására gondoltak. Hogy ezután pontosan mi történt, arról rendkívül ellentmondások a források: van olyan, amelyik súlyos áldozatokat hozó, majd vérengzésbe torkolló rajtaütésről beszél (Brutus János Mihály), mások (pl. Szerémi György) szerint viszont nem is volt csata, mert Szapolyai Dózsát megtévesztve, csatlakozó tárgyalásokat színlelve fogta el a felkelők vezérét, megint mások szerint pedig Dózsa részeg volt a rajtaütés idején, és miután vezértársaival együtt gyorsan fogságba vetették, seregének maradéka nem sokáig tarthatta magát. Ám hogy soraikban napnyugtáig tartó mézszálás vette kezdetét, vagy hogy „a parasztnak a Temesvár alatti tömege vérontás nélkül szétszóratott”, az eseményeket eltérően előadó forrásokból nem lehet eldönteni. Annyi bizonyos: Szapolyai július 15-én győzött Temesvár alatt, Dózsát pedig élve elfogta. Az ország más részeiben még hónapokig voltak harcok, de októberre a paraszti ellenállást mindenütt felmorzsolták.

A katonai győzelem után kezdődhetett a megtorlás és a rendcsinálás. A vezetőket a felbőszült nemesség keményen meg kívánta büntetni. Dózsa július 20. körül történt kivégzését a különféle források nagyjából egybehangzóan beszélik el, II. Ulászló király I. Miksa császárhoz írt beszámolója pl. a következőképpen: „Székely Györgyöt először is tüzes vassal megkoronázták, s azután még élve, meztelenül, lábainál fogva megkötözve, saját katonái, akiket közönségesen hajdúknak neveznek, s akiknek cselekedetei annyi sok szörnyűséget hoztak, s akiket hol tréfáson, hol komolyan bestiáknak szólított, fogaikkal széttépték és felfalták. Ezután a testet négy felé vágta, és a bitófára kifüggesztették.” Egy másik kortárs, Taurinus (Stieröchsel) István még a Dózsa fejébe taszított vaspánt hatását is részletezi a parasztháborúról írott verses munkájában: „Azután sok vér áztatta ruháját hóhér tépi le és égő botot ad a kezébe/ és tüzesült koronát helyezett le királyi fejére:/ így ékíti fel és így kente fel őt fejedelmül. /Mostan a

jobbágy-had felbujtóját, vezetőjét / így csufolgatták a királysággal, s a bakó még/sárga halántékát izzó vassal süttögette. / Tört koponyájának bőven buggyant ki a nedve./ ontja ki agyvelejét füle, szája s az orr üregén át. / Úgy amiképp az edény nyílásán át az aludt tej/ sűrűsödött folyadék, amidőn a fedél leszorítja, / apránként kicsöpög s a lyukacsákon kiszivárog:/ úgy ömlött a velő a tüzes koronának alatta, / s förtelmes folyadék mázolta be végig az arcát.” (Geréb László fordítása) A sokak képzeletében rögzült és Petőfi versében is megörökített izzó vastrónus azonban legenda, de ezt a kortársak nem is említik. Ha lett is volna ilyen, azt a hóhér sem tudta volna megközelíteni, nemhogy az elítéltet arra kényszeríteni, hogy abba beleüljön. Ám a kivégzés ezen kegyetlen módja és az, hogy embereit Dózsa húsából evésre kényszerítették, még az ilyen kegyetlenségeket olykor átélő kortársak egy részét is elborzasztotta. Dózsan kívül az elfogott felkelők vezéreit akasztották fel, illetve húzták karóba, mások életét megkímélték, habár közülük is sokakat megcsonkítottak. (A Dózsához – talán életét mentve, kényszerűségből – csatlakozott néhány nemes csak birtokokat vesztett el.) Néhány hét után azonban jelentősen csillapodtak az indulatok, meg aztán a nemesség is belátta, hogy a tömeges megtorlás csak munkaerőhiányt okoz az országban, így aztán sokan elkerülték a verpadot, de a komolyabb felelősségre vonást is. (Valószínűleg jókora túlzás, hogy a harcoknak, a felkelésnek és a megtorlásnak együttvéve 70 ezer áldozata lett volna.)

Az 1514 októberében megtartott országgyűlés jelentős részben a felkelők megbüntetésével és a nemesség kártalanításával foglalkozott. Az itt megszületett törvények nagy része – a jobbágyok gazdasági megerősödését eddig is féltékenyen figyelő köznemesség érdekei miatt – talán egyébként is megszületett volna előbb-utóbb, most azonban a hivatkozási alapot is meg lehetett találni hozzájuk. „... hogy árulásuknak az emléke és időleges büntetése maradékaikra is átmenjen, és hogy minden emberkor megtudja, hogy mekkora büntény az urak ellen föllázadni”, elvették a parasztoktól a szabad költözés jogát („röghöz kötés”), földesuraik „örökös szolgaságába kerültek”, az urak szabadon rendelkezhetek a jobbágyföldek fölött, és a törvények meghatározzák a kötelező jobbágyi terheket is. Parasztnak és hajdúknak számára megtiltják fegyverek viselését, továbbá a kunokat és a jászokat is jobbágyi sorba taszítják. A parasztháború kirobbanásáért burkoltan felelőssé tett Bakócznak szánt oldalvágással megtiltják, hogy jobbágyból a jövőben érsek vagy püspök lehessen. (Bakócz jobbágyorsból emelkedett a hazai egyházi szervezet csúcsára.) A törvényjavaslat megszövegezésében nagy szerepe jutott Werbőczy István királyi ítélmesternek, aki egyébként a parasztfelkelés emlékét a nemesség bibliájaként számon tartott Hármaskönyvébe is beemelte. Más kérdés, hogy e megtorló intézkedések és rendelkezések egy része papíron maradt, más részüket pedig a következő, zavaros évtizedekben nem lehetett végrehajtani és betartani. (Folytatjuk)

Dr. Mayer János
Grafika: Sipos Loránd

Hetven éve történt

Iskolaév a háború árnyékában

Valószínű, hogy a III. Béla Gimnázium több mint kétszázötven éves működése során a mi osztályunk kezdte meg tanulmányait a legválságosabb körülmények között. Amikor 1943. június 12-én dr. László Vince igazgató úr saját kezűleg bejegyezte tanulmányi értesítőnkbe a felvételt, senki sem sejtette, hogy milyen világpolitikai események zúdulnak ránk a következő hónapokban.

Bár 1941 decembere óta hazánk hadban állt a szövetséges hatalmak mindegyikével, a hátrország békéjét a háború vihara még nem dülta fel. Miután azonban 1943 tavaszán Észak-Afrikában az angol-amerikai csapatok tönkretették Rommel hadseregét, félelmetes erejű csapást mértek a „tengely lágy alsótestére”. Július 10-én hatalmas szövetséges hajóhad sorakozott fel Szicília déli partja mentén. Az inváziós erők harminckilenc nap alatt lerohanták Hermann Göring német elit hadtesttel megerősített olasz védőseregét. Két hét sem telt bele, és szeptember 3-án Montgomery, valamint Patton csapatai már átkeltek a messinai szoroson, megkezdve Itália előzölését.

A katonai bravúr – amelyre a fennhéjázó német tábornokok az angolszászokat nem tartották képesnek – súlyos politikai következményekkel járt. A megrettent olasz király, továbbá a köré csoportosult vezető réteg úgy döntött, hogy szakít Mussolini fasiszta rendszerével, és különbékét köt. A fegyverszüneti feltételeket augusztus 13-án elfogadták. A Duce ugyan megkísérelte, hogy Észak-Olaszországban újraszervezze a fasiszta rendszert, a próbálkozás azonban szármalmas kudarcba fulladt. Így lehetlenné vált, hogy a németek a demoralizált és tökéletesen megbízhatatlan olasz hadosztályokat a frontvonalra vezényeljék. Hitler tehát egyrészt elvesztette legrégebbi európai szövetségesét, másrészt végleg szertefoszlott egy legenda. A német hadsereg verhetetlensége már csak elavult mítosz, és a Wehrmacht már „Európa Erőd” területét sem képes megvédeni.

A felgyorsult események a taktikus varakozást megkísérlő Kállay-kormányt tökéletesen zavarba ejtették. Már egy éve próbálkoztak azzal, hogy titkos tárgyalásokon alkut kössenek az angolszászokkal. Az egyezkedéseken ismertetett angol fegyverszüneti feltételek azonban nem voltak teljesíthetők, hiszen Magyarország a németek által megszállt birodalomba

ékelődött. A kudarcba fulladt béke-tapogatózás mégis hozott valamelyes eredményt: az ország légterén átrepülő angolszász bombázók nem támadtak magyar célpontokat. Olaszország inváziója azonban vélhetőleg kétségeket ébresztett a hallgatólagos kölcsönös kímélet fenntartására vonatkozóan. Az olasz csizma déli részén az angolszászok számos repülőteret építettek. A „légi erődöknek” már nem Egyiptomból kellett startolniuk. A fenyegetettség fokozódott, nem lehetett tudni, hogy a nyugati szövetségesek nem élnek-e meg növekedett akcióképességük lehetőségével. A négymotoros, dübörgő óriások kétszeresére növekedett bombateherrel csaphatnak le az országunkon áthúzódó német utánpótlási vonalakra.

A magyar kormány így joggal tarthatott bombatámadásoktól. Ez lehetett az oka annak, hogy a szeptemberi tanévkezdést bizonytalan időre elhalasztották. Az ország területén ugyan már két évvel korábban kialakították a légvédelmi figyelőőrsök rendszerét, ez azonban csak elkésve tudta volna riasztani a fenyegetett célpontokat. Az év őszén a Balkánt és Olaszország jó részét még német csapatok tartották megszállva. Amennyiben megfigyelő rendszerüket összekapcsolják a magyar hálózattal, a Várhegy sziklabarlangjaiban elhelyezett légvédelmi központunk egy-két órával előbb, időben értesül az Adria felett gyülekező és északkeletnek tartó ellenséges bombázókötélékek közeledéséről. Így leadhatja a „légiveszély, légiriadó” rádióközlését, és elegendő idő marad az iskolák, valamint egyéb, embertömegeket koncentráló központok kiürítésére. Feltehető, hogy az ősz során a magyar és német felderítő szolgálat összehangolta működését, mert november elején elrendelték az oktatás megkezdését.

A késő ősz borongós napjaiban még nem sejtettük, hogy a gimnázium történetének legkurtább tanévet kezdjük meg. Hetven év távlatából visszapillantva heroikus pedagógiai teljesítményeikért a derék ciszterci atyáknak tisztelettel és csodálattal kell adóznunk. Egyrészt hetven kisdíák zsúfolódott tantermünk padjaiba. Másrészt előképzettségünk az úgynevezett „négy elemi” ismeretanyagára terjedt ki. Iskolai előéletünk színvonala és a III. Béla követelményrendszere között óriási volt a különbség. Osztályfőnökünk, Barta Lénárd viszont a legkevesbé sem liberális tanári

kar legszigorúbb tagja volt. Bár a normális tanévnek csak a felét szabta ki számára a történelem, e rövid időszak alatt is rá tudott venni bennünket az alapos, szinte tudományos igényességű ismeretszerzés módszerének elsajátítására. Magyar és latin nyelvet tanított. Tudásunkat elsősorban a latin szókincs megszerzése és a nyelvtan ismerete terén gyarapította. E klasszikus grammatika bonyolult, ám logikus, jól összecsiszolt szerkezetű diszciplína. Aki elsajátította, kulcsot nyert az indogermán nyelvek szerkezetéhez is. Mivel Lénárd atya összesen öt éven át volt tanárunk, a később szerzett tapasztalatokat visszavezetem az első szemeszterekre is.

Alapvető didaktikai törekvése volt az önálló, kritikus gondolkodásra nevelés. E módszere megalapozását már az első év osztályfőnöki óráin megkezdte. Tulajdonképpen azt a szisztémát követte, amit a didaktika kérdve-kifejtő módszerként ismer. Kedvtelve alkalmazta ezt az eljárást a közforgalomba kerülő, ám megalapozatlan vélemények nevetségessé tételére. A ki szemelt textusból kiindulva, egyszerű szerkezetű, de egymáshoz következetesen csatlakozó kérdéseket tett fel. A konzekvens logikai lánc végén kiderült, hogy a kiindulási tézis tökéletesen hibás. Ezt a metódust megalkotójáról, Szókratészről (Kr. 470-399) nevezték el.

A magyar irodalmat oktató Bognár Benedek is gondos retorikai képzésben is részesítette tanítványait. A szónoki gyakorlatokat az V-VIII.-os diákjai számára tette kötelezővé. Ki-ki tetszés szerint választhatott témát, amelyről előzetesen tájékoztatta a tanár urat. Amikor az igazság pillanata elérkezett, a delikvens jegyzet nélkül kiállt a katedra szélére, és előadta kb. tíz perc időtartamú orációját. A beszédnek természetesen követnie kellett a szónoklattan szabályait. Nos, 1944 januárja tájékán egy felső osztályos zsidó fiú előadása volt éppen soron. Iskolatársunk elmondta Bencének (e néven tiszteltük a szigorú atyát), hogy arról a szerepről tartana előadást, amelyet a zsidóság töltött be a magyar ipar 19. századi fejlődésében. Meg kell jegyezni, hogy a védőbeszéd tartó diáktársunk bőséges érvkészlettel rendelkezett. Az 1870 után meginduló fejlődés tömegmozgalommá tette a „gründolást”, és ebben az élénk üzleti szellemmel rendelkező zsidóság vezető szerepet töltött be. Nem is eredménytelenül. Pl. Weiss Manfréd 1882-

ben konzervgyárat alapított. A később több iparágra osztódó vállalat harminchat év múlva már harmincezer munkavállalót foglalkoztatott. Ez az üzleti siker egyáltalán nem volt egyedülálló. A hatezer főt alkalmazó Egyesült Izzó Aschner Lipót vezetése alatt világszabadalmakat fejlesztett ki. A sort még hosszan folytathatnánk.

Tanárunk – aki egy gyömörei parasztportáról emelkedett a szerzetesi rendbe – karakán személyiség volt. Távol állt tőle a zsarnoki közvélekedés megalkuvó tisztelete. Nem volt hajlandó elfogadni az 1939 óta folyamatosan teret nyerő lélekmérgezés, az antiszemitizmus terjedését. (Ekkor fogadták el az ún. második zsidótörvényt. Eszerint zsidónak minősül az, akinek egyik szülője vagy két nagyszülője szemita. Az izraeliták számárányát százalékosan határozták meg egyes foglalkozási ágakban. Mivel ezek a zsidóság által nagymértékben választott pályák, életterüket embertelenül, drasztikusan csökkentették.)

Am a gyűlöletben fogant korlátozások károsan hatottak vissza a mőzeshitűeket korábban honfitársként készségesen befogadó társadalomra is. Az izraelita orvosokat is tömegesen besorozták a munkaszolgálatos századokba. Szaktudásuk eltékozlásának tragikus következményeiről Nagybaczoni Nagy Vilmos honvédelmi miniszter a következőket írja: „Megfontolás nélkül behívták a zsidó orvosokat. A harcok idején sok sebesült magyar azért nem juthatott

idejekorán megfelelő ápoláshoz és orvosi segítséghez, azért haltak meg sokan jelentéktelen sebesülések következtében, mert szakképzett orvosok követ törtek, árkot ástak, erdőt irtottak, gerendát hordtak, vasúti töltésen kubikoltak vagy aknát szedtek a vonalak előtt.” Félreértés ne essék. A miniszter nem hideg, önérdékű racionalizmusból, hanem természetes humanizmusból, hanem természetes humanizmusból vezérelve írta e lesújtó sorokat. Arról, hogy a tisztikar antiszemitizmussal megfertőzött, nem jelentéktelen hányada hogyan fogadja a magyar katona erkölcsi tisztességét őrző miniszter intézkedéseit, az alábbiakat írja: "Közvetlen környezetem állandóan figyelmeztetett, hogy ne szálljak szembe az árral, mert ennek nem lehetnek jó következményei."

Az öreg gerinces katona mindössze háromnegyed évig állta a belföldi áskálódást és külföldi nyomást. Nyilas érzelmű vezérkari tisztak alattomosan szabotálták az általa elrendelt hadbíróági vizsgálatokat. Ezekkel a keleti fronton tapasztalt és a munkaszolgálatosok ellen elkövetett visszaéléseket kívánta megtorolni. Másrészt a németeknek is kényelmetlen partner a megígért nehézfegyverzet leszállítását makacsul követelő hadügyminiszter. Így a zsidóbérencnek minősített vezérezredes 1943. június 12-én lemondott, és nyugdíjba vonult.

Az eset szemlélteti, hogy a jobboldali, németbarát és antiszemita erők befolyása folyamatosan nőtt. Hiszen ezúttal a kormányzó és Kállay miniszterelnök teljes bizalmát élvező tábornok távozását kényszerítették ki. Hiba lenne azonban arra következtetni, hogy a fasiszta mételey mérge az egész társadalmat átította. A parlament 260 képviselőjéből csak 49 a hungarista (nyilas) párttag. Természetesen az antiszemita nézetek a párton kívül is terjedtek. A többség azonban 1944 májusában döbbenettel, szánalommal és megfélemlítve fogadta a villámcsapásként lesújtó deportálást.

Nyilvánvaló, hogy az 1944 januárjában kialakult politikai atmoszféra aligha kedvezett a bátor zsidó fiú apologetikájának. A beszéd híre elterjedt, és akadtak szélsőjobboldali szüldők, akik felháborodtak a ciszterci gimnáziumban eltűrt szemita vakmerőségen. Mi, alsósok csak az általános zsi-bongásból szűrtük ki értesülé-

seinket. A közvélekedésen azonban Bognár tanár úr szuverén szellemiségének tisztelete és a kis izraelita orátor szókimondása feletti csodálat uralkodott el. Mint később megtudtam, a városi skandalumra dr. László Vince – ez a rendíthetetlen erkölcsi tisztességű szerzetes-tanár – példamutatóan reagált. Az ebédlőasztal felett folyó beszélgetésbe egy gyilkos Szalasi-ellenes megjegyzést elegyítve, kiséperte a rendház békés falai közül a méltatlanul betolakodó témát.

A deportálás előtti időszakból őrzök egy olyan emléket, amely epizódnak tűnhet, ám átmarja magát évtizedek időrétegein is. Mint ismeretes, 1944. március 28-án Jaross Andor, a Sztójay-kormány belügyminiszterre elrendelte, hogy a zsidóknak megadott méretű sárga csillagot kell viselniük. Mivel az oktatás április elején megszűnt, a hónap első napjaiban lakóhelyünkről, Garáról a városba utaztam egy Duna-parti kirándulásra. Akkoriban még a Bácska áruház helyén üzletsort alkotó földszintes házak álltak. A Kósa-drogéria vörösmárvány portálja kb. a rendház végével szemben büszkélkedett az igénytelen boltocskák sorában. A reggel még meglehetősen néptelen utcán egy szembejövő férfira figyeltem fel. Óvakodva, szinte félénken haladt el a járdaszélen, a drogéria ajtaja előtt. Megdöbbenve, pillanat szuggerálta meglepetéssel meredtem a viselt zakóján virító sárga csillagra. Agyamon még gondolatá sem érő émoációk szaladtak át: most olyan dolgot figyelek meg, amelyet illetlenség észrevenni. Tekintetünk önkéntelenül találkozott össze. A kb. ötvenéves férfi elnyűttnek, letörtnek, koránál jóval öregebbnek látszott. Szemében a korbáctól rettegő kutya félelme és meghunyászkodása tükröződött. Úgy éreztem, hogy pillantásom – amelyet legkevésbé sem szántam fürkészőnek – egy fájó, vérző sebbe vajt bele. Amíg elhaladtunk egymás mellett, mardosó érzés uralkodott el rajtam. Szégyelltem, hogy akaratlanul is részesévé váltam egy védtelen ember iszonyú megaláztatásának.

Ekkor még kora tavaszi napfény csillant meg a belvárosi templom keresztjén. Nem sejthettem, hogy a Kósa-drogériánál elosonó férfi előtt két hónap múltán a gyehenna tüzes torka nyílik meg. A szegényérzet – amely életkoromat és ismereteimet tekintve szinte irracionálisnak tűnhet – vélhetőleg az alapvető emberi tisztességérzet lázadása volt. Lázadás egy embertelen kor ellen, amelyben a Káinok az újjáélesztett középkor szegénybélyegét sütik az Ábelek homlokára.

Dr. Dániel József
Grafika: Sipos Loránd

Kérvények a bajai zsidó fogolytáborból*

1944. március 19-én a német csapatok megszállták Magyarországot. Az ország elindult a katonai, gazdasági és társadalmi katasztrófa felé. A Wehrmacht és az SS-alakulatok magyarországi jelenléte és a nagy számú hazai elvakult német szimpatizáns biztosította, hogy a nemzetiszocialista Németország „utolsó csatlósa” maximálisan kiszolgálja a háborút. A megszállók igényeinek megfelelően elkezdődött a magyar társadalom átalakítása, amelynek első megnyilvánulása a magyarországi zsidóság gyors gettókba kényszerítése és Auschwitzba deportálása volt. Adolf Eichmann, a zsidókérdés „végső megoldásának” kidolgozója már március 20-án Magyarországra érkezett, és a belügyminisztérium vezető politikusaival – Jaross Andor, Baky László és dr. Endre László – kidolgozta a hazai zsidókérdés végleges megoldásának tervét. Eichmann elképzelései szerint először a katonailag leginkább fenyegetett keleti, északi és déli országrészekben kellett összegyűjteni – gettókba és táborokba zárni – a zsidókat, majd a gettósítás befejezése után megszervezni a deportálásukat. A megszállás után 1944-ben sorra jelentek meg a zsidóellenes miniszteri rendeletek – az év folyamán összesen 107 rendelet –, elsősorban a belügyminisztérium adta ki ezeket. Április 5-től kötelezővé tették a „sárga csillag” viselését, majd április 7-én kiadták a gettósítási utasítást is. A zsidók gettókba zárását a csendőrkürelti beosztásnak megfelelően elsősorban a magyar csendőrség és rendőrség végezte – az SS egy kb. 200 fős alakulatot telepített Magyarországra, amely kevés volt az országos akció irányításához. Magyarországon 1944-ben 10 csendőrkürelt volt, Baja – csonka Bács-Bodrog vármegye – az V. küreltbe tartozott, amelynek Szeged volt a központja. 1941-ben a Délvidék „visszatérése” után helyreállították a történelmi vármegyét, de e kürelteket egyelőre nem tagozták be a meglévő rendszerbe. A Balkánon működő partizánmozgalomra hivatkozva Eichmann a délvidéki zsidóság összegyűjtését és deportálását rendkívül fontosnak tartotta, és soron kívüli végrehajtását javasolta. A Délvidéken a magyar hatóságok április 16. és május 3. között végrehajtották a gettósítást, majd május 15. és június 7. között – az I. zóna, azaz Kárpátalja és Észak-Erdély kiürítésével párhuzamosan – a gettókba és táborokba gyűjtött zsidóság jelentős részét deportálták.

A bajai holokauszt történetében jól elkülöníthető a helyi zsidóság – közel 1200 ember – és a Délvidékről a három bajai fogolytá-

borba összegyűjtött közel 8000 ember sorsa. A fogolytáborokba a Bácska középső és nyugati részében begyűjtött zsidókat helyezték el, a legtöbben Újvidékről kerültek ide, de Szabadkáról is ide szállították zsidóság jelentős részét. A bajai fogolytáborokat május közepén töltötték fel, az ide került emberek közel egy hónapos állandó utaztatás és zaklatás után itt kicsit megpihenhettek. Sokan megragadták az utolsó lehetőséget arra, hogy megszabaduljanak a fogságból – és a biztos haláltól –, ezért a magukkal hozott irataikat felhasználva, a korábbi zsidótörvényekre és a magyarság szolgálatában szerzett érdemeikre hivatkozva elbocsátási/mentesítési kérelmet adtak be a bajai táborparancsnoksághoz. A Magyar Nemzeti Levéltár Bács-Kiskun Megyei Levéltárának Bajai Részlegénél őrzött iratanyagban több száz ilyen kérelem maradt fent, ebből olvashatnak most kettőt:

„Magy. [Magyar] Kir. [Királyi] Rendőrség szabadkai Kapitánysága
Szabadka

Bátor vagyok azon tiszteletteljes kéressel fordulni Önökhöz, hogy megjelent rendeletek, valamint a becsatolt igazoló irataim alapján az internálás alól úgy engem, mint feleségem mentesíteni szíveskedjék.

1. Csatolva szül. anyakönyvi kivonatomból, mely szerint az r. [római] k. [katolikus] felekezet kötelékébe 1941. XII. 28-án felvételt. A felvétel kérése azért történt, mivel származási irataim kutatása alapján csak hosszabb idő után tudtam megállapítani, hogy teljesen kereszténynek számítok és ezek igazolására szolgáltnak a becsatolt irataim.

2. Újvidék szab. [szabad] kir. thj. [törvényhatósági jogú] város polgármestere által kiállított nemzethűségi bizonyítványom mellékelem, mely szerint nemzethűség szempontjából magaviseletem a megszállás alatt kifogástalan volt.

3. M. Kir. Rendőrség újvidéki kapitánysága által kiállított hatósági erkölcsi bizonyítvány szerint rendelkezésre álló adatok alapján erkölcsi magaviseletem rendőri szempontból kifogástalan.

4. Mellékelem a Magyar Nemzeti Múzeum H. 1099/1941. számú igazolását, melyből kitűnik, hogy 1918. 145. sz. rend. Köz. 1918. VI. 1. rangot 3027. rangszámot mint tart. [tartalékos] zászlós kaptam.

5. Az összeomláskor mint ismeretes a 40-ik hadosztály, melyhez ezredem is tartozott Vitéz Nagy Pál tábornok úr vezetésével teljes felszereléssel felsőbb parancsra az olasz frontról visszavonult. Ezredemmel Kiskun-

félegyházára szolgálattételre vonultunk, ahol a forradalmi kilengések ideje alatt 1919. I. 4-ig a mellékelt szabadságolási igazolvány szerint teljesítettem szolgálatot. Az ellenforradalmi mozgalmakban való részvételem igazolás alatt.

6. Mellékelem boldogult édesanyám eredeti keresztlevelét, mely szerint 1858. IV. 21-én Nagyágon születtem.

7. A nagyági lelkési hivatal által kiállított bizonyítvány mely igazolja, hogy édesanyám a r. k. hitfelekezet szabályai szerint megkeresztelkedett, az anyakönyvben nyoma sincs, hogy más felekezetre tért át.

8. Hatósági bizonyítvány, melyből megállapítható, hogy Bruck Anna azonos a bejegyzett Idával.

9. Kivonat a Zombori Főrabbiáság anyakönyvi kivonatából és ebből pontosan megállapítható, hogy az 1880. évben érvényben levő állami törvények és jogszabályok nem tették lehetővé az izr. [izraelita] egyháznak más felekezetű egyének izr. felekezetűvel való házasságát, államérvényesen, illetve joghatályosan. De a zsidó egyházi törvények sem engedték meg lelkészeiknek, hogy zsidó kereszténnyel házasságot köthessen az egyházi törvények betartásával. Miután a becsatolt iratokból hitelt érdemlően megállapítható, hogy Bruck Anna aki r. k. vallású volt, érvényesen egyházának kötelekéből haláláig ki nem lépett, zsidó vallásra át nem tért és így a Zombori Rabbiáság előtt 1880. XI. 10. napján bejegyzett házasságkötés államérvényesnek, joghatályosnak el nem ismerhető. Ez a házasságkötés ha még esetleg meg is történt volna, érvénytelen. Ezt bizonyítja az a tény is, hogy a menyasszony neve ugyanúgy van bejegyezve, mint a vőlegény vezetéke: Buchwaldnak, tehát a házasság meg sem köttetett, feltételezhető, hogy csak bizonyos ellenszolgáltatás fejében, az anyakönyvbe bejegyeztetett.

10. A zombori kürelti főrabbiáság anyakönyvi hivatal bizonyítványát mellékelem, melyből kitűnik, hogy Bruck Ida / Buchwald Ida Anna Nagyágon 1858. IV. 21. szül. sem házasság bejegyzése előtt, sem utána a zsidó vallásra nem tért át, e nélkül pedig érvényes házasság nem volt köthető.

11. Mellékelve édesanyám halotti anyakönyvi kivonata.

12. Nagymamám eredeti keresztlevele.

13. Anyai nagyszüleim házasság levele.

14. Nagyikindai izr. hitközség szül. anyakönyvi kivonatát mely igazolja, hogy amelyben 1880. XI. 10-én a zombori rabbi által megkötött házasság tényleg létrejött

volna úgy az 1881. XII. 26-án szül. fiú, – bátyám, ki időközben elhalt, származása nem lett volna mint törvénytelen bevezetve, valamint azt, hogy az anya Bruck Ida Anna, holott a házassági kivonat szerint a házasság mely 1 évvel előbb kötöttet, abban mint Buchwald Ida szerepel.

15. Feleségem keresztlevele.

16. Házassági levél.

Mindezen iratokból megállapítható, hogy származásomra nézve a fennálló törvények szerint nem vagyok zsidónak tekintendő, miért is ismételen kérem, úgy engem mint feleségem az internálótáborból való elbocsátását.

Mély tisztelettel:

Szabadka, 1944. V. 8.

Buchwald Andor

Nyomdász (jelenleg Szabadka)

Templom u. 2. III. 6.”

„A bajai zsidó tábor Parancsnok Urának, kérvénye

dr. Galambos Ferenc óbecsei lakos, tartalékos honvéd főhadnagynak, a 8550/1941. M. E. rendelet alapján kivételezett személynek, szabadsága visszanyerése iránt.

Táborparancsnok Úr!

A m. kir. M. e. 8550/1941. sz. rendelet alapján kivételezett személy vagyok. Ehhez a kivételezethez nemcsak nemzethű viselkedésem, hanem fegyvertényeim alapján jutottam. Minden újabb rendelet, amely a zsidók jogait szűkíti, felemlíti, hogy a fenti rendelettel kivételezettek most is kivételezettek.

Ezek szerint csillagjelvényt nem vagyok köteles viselni, vagyonbejelentést nem tartozom adni, kényszerterelítést alól mentesítve vagyok és ügyvédi mesterségemet folytathatom. Amikor életem veszélyeztetésével hű maradtam nemzetemhez, úgy vélem, igazságtalanul vagyok a pozitív törvények ellenére zsidó táborban, hiszen kivételezethez kiemelt a zsidók közül.

Ezek szerint rosszabb helyzetben vagyok mint bármelyik galíciai zsidó, aki Budapesten él, vagy pedig az a zsidó, aki gettóban lakik. Tiszti rangom is el van ismerve.

Úgy vélem, helytálló a fenti összehasonlítás és az abból levont következtetés levonására: A galíciai beszivárgott, a láncoló ortodox, az angol párti pesti jampecok ne élvezzenek külön elbánást, mint én, aki nem üzletről lettem keresztény. Felszabadulásunk

óta úgy társadalmilag, mint politikailag a legkitűnőbb priuszt szereztem, amelyet szükség esetén Óbecséről beszerezni kérek; aki a 23 éves megszállás alatt magyarságomból bizonyítottam a legtöbb tanujelét adtam.

Amennyiben a visszafoglalt Délvidékre nem mehetek, kérem, méltóztassék ügyem belügyminiszteri elrendezéséig Budapest, vagy Szegeden, akár rendőri naponkénti jelenléte mellett nekem lakhelyet kijelölni.

Abban a magyar igazságban bízva, amely nekünk a felszabadulást hozta és amelynek isteni ereje van, nem csalatkozhatom abban, hogy Parancsnok Úr a törvényt esetemben saját hatáskörében alkalmazhatja, és megment a zsidóktól.

Tisztelettel: Dr. Galambos Ferenc

Baja Vöröskereszt tér, Zsidókorház”

A bajai táborok lakóit május 25-27-én 640 helyi zsidóval együtt vonatokra rakták, és Auschwitzba deportálták őket.

Sarlós István

* A forrásrészletek korábban megjelentek Végző István Isten legyen velünk. Kérelmek és levelek a bajai koncentrációs tábor gyűjteményéből című könyvében (Kiskunhalas, 2011)

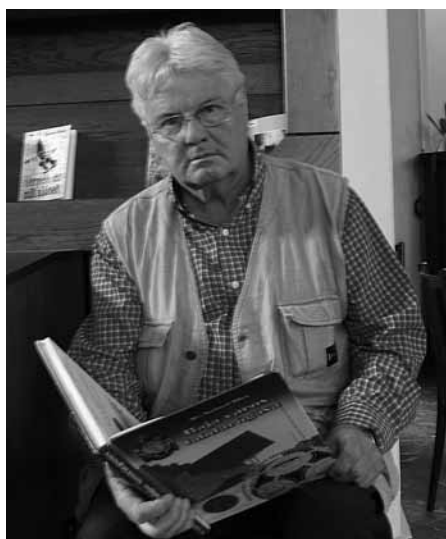
Aki mindent tud a bajai labdarúgás bő 100 évéről

Már a Népsport előtt osztályozta a focisták teljesítményét

Kisgyermekkori élményei hatására egy életre „megfertőződött” a labdarúgás szeretetével, hosszú évekig vezetőként is tevékenykedett kedvenc sportágában, de nyugdíjba „civil” foglalkozásból vonult dr. Szilárd Illés, a bajai foci- és sporttörténet jelenkori krónikása. Több kisebb-nagyobb kiadványa jelent már meg, de lelkesedése-szorgalma nem csökken, továbbra is folyamatosan gyűjti az újságokban városunk sportjáról, az itt élő, vagy innen indult kiemelkedő versenyzőkről megjelenő híradásokat.

– Hogyan kezdődött ez a „szerelem” a labdarúgással?

– Mindössze öt és fél éves voltam, amikor 1950-ben a megyeszékhely átkerült Bajáról Kecskemétre, és rendeztek egy meccset a két város válogatottja között, amelyre elvitt a 8 évvel idősebb bátyám. Nem érdekelt akkor még a foci, de amikor 4-3-ra nyert a Baja a nagyon utált Kecskemét ellen, én is kiabáltam a többiekkel, hogy Hajrá Samu! – ez a név aztán rajtam maradt, és csak mintegy 30 év múlva tudtam meg, hogy mi volt az eredete. Mind a 4 gólt ugyanis egy többszörösen bukott tanítóképzős öregdiák, Samu Imre szerezte – aki amúgy éppen a „hírös város-

ból” érkezett. ... Egy év múlva már a labdarúgás szeretete miatt mentem ki a Bajai Honvéd osztályozós meccsére. Következő évben már az egész utca az ablakba kitett rádiókon (nekünk volt csak egyedül) hallgatta az Aranycsapat olimpiai győzelmét, majd rá egy évre az angol-magyart! Mindemellert a kertszomszédunk volt Tóth Mihály válogatott labdarúgó, aki küldött két jegyet a ma-

gyar-angolra, amely 1954. május 18-án volt a Népstadionban, ahol 104 ezer néző előtt 7-1-re győzünk, ez elmondhatatlan élmény!

Hatással volt még rám az utcában lakó Fűrredi Feri bácsi is, a nagy Turul nagy intézője, vagy a Turul elnöke, Raffai Imre plébános (!), aki a Szent József-templomot építtette, valamint Ménesi Pista bácsi, aki Újvidékről jött fel az I. világháború után, lent első osztályú futballista volt, Baján a Bácska Posztó csapatában játszott, majd sokáig edzősködött is – ők mindig meséltek a múltból. (A Bajai Turul a '20-as-'30-as évek legjobb helyi együttese volt – a szerk.)

Második koromban három füzetünk volt az iskolában: kockás, vonalas és hangjegy. Már iskola előtt elég jól tudtam írni-olvasni és számolni is, így ezeket nem használtam, ezért elkezdtem vezetni a vasárnapi bajai meccseket, és – előbb, mint a Népsport – osztályoztam is a játékosokat 1-től-5-ig! Akkor kaptam az első nagy pofont, amikor az osztályfőnöknöm megkérdezte, hogy hol van a füzetem, és azt hazudtam, hogy elvesztett, holott a padban volt. Amikor ezt észrevette, adta a nyaklevest, amire anyám felhatalmazta korábban...

– *Ön is focizott?*

– A felsővárosi iskolában Fekete-Kovács Győző bácsi volt a tornatanárunk, aki tanított bennünket focizni, nagyon szerettük. (Eredetileg biológus volt, de vitézként az '50-es évek elején nem kapott más állást, csak kegyelemből ezt, mivel korábban főiskolai válogatott labdarúgó volt.) Emellett állandóan a bátyámmal lógtam, az idősebbekkel fociztam, így sokkal többet tudtam a társaimnál. Gyerekkoromban a bajai úttörőválogatottban együtt szerepeltem Tüske Csabával, Dunai Antallal is, de később, amikor már edzeni és ütközni is kellett volna, ahhoz nem fülött fogam... A nyolc osztály után egy évet elvégeztem a Bélában (Győző bácsi ott is tanárom lett, és sokat beszélgettünk a szertárban a fociról), de utána különbözőzeti vizsgával átmentem a gépipari technikumba, és ott is érettségiztem. Elsőre a megszerzett magas pontszámom ellenére nem vettek fel az egyetemre, mert nem volt megfelelő a származásom, apám „hor-thysta” hivatásos katona volt. A következő évben már a GAMF-ra nyertem felvételt, melynek első évfolyamán mint üzem-mérnök végeztem. A diploma megszerzése után visszakerültem Bajára, a Kismotor- és Gépgyárban helyezkedtem el művezetőként, majd jártam a ranglétrát.

– *Mikor lett sportvezető?*

– A Bajai Vasas MTE labdarúgócsapatánál 1970-ben személyi változások történtek, Pálmai Pista bácsi lett az elnök, aki megkérdezte, hogy nincs-e kedvem a csapat mellett ténykedni – így kezdődött. Ismert engem, tudta, hogy gyerekként fociztam, illetve sokat jártam mérkőzésekre. Amikor 1972-ben megalakult a városi nagy sportegyesület, a BSK, a labdarúgók csak a következő idénytől csatlakoztak hozzá. Abban a bajnokságban nagyon jó csapat volt, és az eredmények alapján felcsillant az NB II-be jutás reménye is, de akkor néhány játékos eladott egy-két meccset, így nem sikerült a magasabb osztályba lépés – ezen nagyon felmérgesedtem... Az egyesülés után Szentannai József lett az ügyvezető elnök, aki – Isten nyugalomára – átvágott engem. Azt mondta, hogy Aba Zoli bácsi nem vállalja a szakosztályvezetést, ezért mint fiatalra, rám gondoltak. Később derült ki, hogy ez nem volt igaz. Így aztán három évig tevékenykedtem névleges szakosztályvezetőként szívvel-lélekkel, mígnem ottahagytam, amikor olyan emberek kerültek tűzközelbe, akik nem tetszettek nekem. Az is közrejátszott távozásomban, hogy akkor kezdtem el a jogi egyetemet, és ez együtt már sok volt.

– A foci után visszatért a civil életbe?

– A Ganzba kerültem, ott dolgoztam műszaki területen, majd '78-tól nagy fejlesztés történt a Bajai Hajógyárban, és ott lettem főmérnök. Tíz év elteltével újra váltottam, személyes okok miatt, akkor mentem át a vízügyhöz, ahol beruházási és fejlesztési vonalon tevékenykedtem. Kiváltképpen az ADUVIZIG-ből 2003-ban létrejött a Vízügyi Felügyelet, ahol a jogi végzettségemet kamatoztathattam. Végül innen vonultam nyugállományba igazgató-helyettesként 2005-ben. Az előző évben még nagy elismerésben volt részem, magas színvonalú, több évtizedes vezető műszaki és vízügyi hatósági tevékenységemért megkaptam a Magyar Köztársasági Ezüst Érdemkeresztet.

– *Nem is foglalkozott közben a labdarúgással?*

– Várnagy István, aki akkoriban a pártbizottságon a kultúráért és sportért volt felelős, 1975-ben hároméves tervet határozott meg, hogy fel kell jutni az NB II-be, ahol utoljára 1957/58-ban szerepelt a bajai csapat. Ez azonban csak némi késéssel, 1982-ben valósult meg, amikor az osztályozón 7-0 összesítéssel oda-vissza megvertük az Érd gárdáját. Ekkor nyolc év kihagyás után én is visszatértem, és ha nem is hivatalosan, de ismét ott tevékenykedtem a csapat körül.

– *Hogyan jött az ötlet, hogy a százéves évfordulóra elkészítse a bajai labdarúgás történetét feldolgozó impozáns kiadványát?*

– Fekete-Kovács Győző bácsi már a '70-es évek közepén, amikor mellette ültem kispadon, egy közelgő évforduló okán elkezdte gyűjteni a régi anyagokat, amiben segítettem neki. Ebből született meg később a *75 éves a bajai labdarúgás* című kiadvány 1983-ban, amelyben nagyon sok adat van a korabeli újságokból. Ez az NB II-be jutásig, 1982-ig dolgozza fel a történeteket. A 2000-es évek elején egyszer csak rádöbentem, hogy nemsokára jön a 100 éves jubileum! Ekkor az utolsó harminc év anyagát rohamtempóban kezdtem el összegyűjteni, egészen 2008-ig, a megjelenésig. Egykori játékosoktól, vezetőktől kértem emlékeket, emellett újságokból, levéltárból, a könyvtárból szedtem össze az adatokat, képeket stb. Így született meg ez a nagy összefoglaló munka, amely tartalmazza az összes bajai csapatot, játékosokat, sportvezetőket is.

– *Azóta már két folytatás és néhány alkalmi kiadvány is megjelent.*

– Ennek két évvel később lett egy kiegészítő része, a *Baja város labdarúgása*, amelyben többek között egy időrendi tábló

is szerepel a százéves bajai labdarúgás legjobb futballistáiról. Beszámolok a jubileumi ünnepekről és az azóta eltelt idő alatt történekről is, mint pl. a Bencze István műfüves csarnok átadása, emellett kitekintés is olvasható benne a hazai és a nemzetközi labdarúgásról. Azóta évkönyvekben tudósítok a bajai foci helyzetéről. Ráadás-ként Hosszú Katinka 2009-es világbajnoki címéről, illetve a Bajai Bácska FKE junior együttesének országos bajnoki címéről is megemlékezem a „pótkötetben”. Újabb két év után elkészült a *100 éves a Baja Városi Sporttelep*, amely a Vasvári Pál utcai létesítmény múltját és jelenét tárja fel az ott helyet kapott sportágak és -események által. Három évvel ezelőtt a Türr István Szakközépiskolában az ünnepelt jelenlétében emléktáblát avattak az 50 éve itt érettségizett Dunai II. (Dujmov) Antal, olimpiai bajnok labdarúgó tiszteletére. Erre az alkalomra egy 30 oldalas füzetet készítettem pályafutásáról. Immár háromszoros világbajnok úszónk, Hosszú Katinka is kapott tőlem egy róla szóló kiadványt. Ezek a kötetek alapját képezhetik valamikor egy nagy bajai sportmonográfiának, de ózkdodom tőle, mert ennek ilyen minőségben történő megalkotása túl nagy feladat lenne, pedig van anyagom a birkózókról, a boksizókról is.

– *Az összegyűjtött anyag látható valahol?*

– A jubileumon kiállítás-ként szerepelt a gyűjtemény egy része a városházán, majd a házamban található „garázmúzeumba” került, ahol a teljes anyag megtekinthető. Az elmúlt években nagyon sok látogatója volt a házi tárlatnak, iskolai osztályoktól a felnőttekig, akik mind csodájára jártak. Sajnos nemrég hivatlan „érdeklődőim” is akadtak, betörték a garázsomba, és sok értékes, pótolhatatlan darabot elvittek. Bízom benne, hogy a rendőrség nyomukra bukkan, és megkerülnek a „kincseim”.

– *Honnan ered ez az alkotói „megszállottság”?*

– Engem érdekelt ez, hiszen ahogy mondtam, kisgyerekkorom óta nagy foci-rajongó voltam, ráadásul családi örökség-ként 1954 óta megvolt a *Képes Sport*. A legidősebb nagybátyám, Szokolovics Elemér a nagymama váratlan halála után az 1910-es években a fővárosba került, úgy-mond örökbe fogadta nagyapám egyik újságíró ismerőse, Szokolai Kornél. (A képhez hozzátartozik, hogy eredeti nevünk, a Szokolovics Baján jól csengő név volt, egy ismert szerb család, a kis szerb templom fővédnöke, Szokolovics Katerina is felmenőm volt. Amikor apám hivatásos katona volt a '30-as évek elején, magyarosítania kellett.) Elemér nagyon szeretett focizni és

sportrajongó is volt, de a tanulás nem tartozott az erősségei közé, mert többször bukkant a tanítóképzőben... Pesten aztán a Rákosi Szidi-féle színiiskolába járt, és színművész lett, de idővel újságírói körökbe is bejáratos volt, foglalkozott a sporttal. Salamon Bélával együtt tanult, aki jó barátja lett, annak ellenére, hogy a nagybátyám

nagy Ferencváros-szurkoló volt, Salamon Béla meg közismerten MTK-s... Azért állandóan zrikálták egymást. Az ő hagyatékaként maradt ránk a fent említett *Képes Sport* a 60-as években, azt előszeretettel tanulmányoztam. Ez is közrejátszott ebben, de az én elkötelezettségem nem szakmai kötődés, hanem a sport szeretete. Másrészt

ezek helytörténeti jellegű dolgok, melyekkel a város, mint Felső-Bácska központja nimbuszának, Péccsel-Zomborral-Szabadkával és Szegeddel való egyenrangúságának olyan szintű visszaállítását is óhajtottam, amely iránt más oldalról is akadnak törekvések.

Zalavári László

Üdvözlőlap Isztambulból

Március eleje óta kettős életet élek, elszegődtem a török metropoliszba tanítani. Ugyan hónapokig itt vagyok, de rendszeresen hazajárok a család és az otthoni munka miatt – szóval „ingázom” Szeged és Isztambul között. Szegeden élek egyébként már több mint húsz éve, de Baján születtem s nőttem fel a Duna partján, majd onnan származtam el a Tisza parti városba. Most pedig itt, a Boszporusz és a Márvány-tenger finom leheletét szívom be minden pillanatban – igazán nem panaszkodhatok. A jogászsi hivatás lett az enyém, ezen belül elméleti jogi pályát választottam, a szegedi jogi karon vagyok a büntetőjogi tanszék vezetője. Az Isztambuli Egyetem jogi karával évek óta kiváló kapcsolatokat ápolunk, több nemzetközi kutatásban vettünk részt közösen, így aztán amikor jött a hívás, hogy vendégtanárként szeretnének engem Isztambulba csábítani – miután kiderült, hogy meg lehet szervezni az ingázást –, már nem sokat gondolkodtam.

Ez a híradás egy szubjektív útikalauz, mivel nem arra kért a *Bajai Honpolgár* főszerkesztője (kedves középiskolai osztálytársam), hogy útikönyv-szerűen mutassam be Isztambulba. Igaz, erre nem is vállalkoztam volna, hanem arra, hogy meséljek egy kicsit az élményeimről, tapasztalataimról. Így aztán szót ejtek a városról, az egyetemről és a hétköznapi élet dolgairól is, három „üdvözlőlapon”.

Isztambul óriási város a maga tizennyegymillió lakosával – egyesek szerint ennél jóval többen laknak itt, de az az igazság, hogy ekkora lélekszámnál a tömeg érzékelésében már nincs különbség; mindegy, hogy 12 vagy 17 millió, az utcákon mindig rengeteg ember van. Ehhez jön még az évi (több) milliós nagyságrendű turista – szóval a nyüzsgés óriási. S hát van is mit nézni. A város rengeteg építészeti és kulturális emléket kínál még az antik Bizánc/Konstantinápoly idejéből, aztán megszámlálhatatlan sok a látnivaló az Oszmán Birodalom fényes és kevésbé fényes időszakából, a Török Köztársaság történelmének fontos élő emlékei

is megtekinthetők, s hát ne hallgassuk el, hogy Isztambul a 21. századi Törökország egyik legfényesebben ragyogó ékköve is egyben, számos nagyon is modern szórakozási és kulturális lehetőséggel.

A most küldött képeslapomon három kép szerepel: a Jedikula, a Chora templom és az Aranyszarv-öböl.

Jedikula = Héttorony (Yedikule törökül)

„Konstantinápoly déli sarkán egy régi vár áll. Falai magasak. A falakon belül hét köpcös torony, mint hét óriás szélmalom, ilyenforma rendben:

```

      O
    O   O   O
      O   O
    O       O
  
```

A vár falát felében a Márvány-tenger mossa, felében faházak környezik.

Ez a híres Jedikula, magyarul Héttorony. A hét toronyba van berakva és betömve a szultánnak minden kincse. A középső kettőben az arany és gyöngyös ékszerek. A tenger felől állókban az ostromszerek, kézfegyverek és ezüstkincsek. A másik kettőben a régi fegyverek és a régi okiratok, könyvek. Ott a hét torony között őrzik a fejedelmi rabokat is. Mindenkit másképpen. Némelyiket láncon és sötét kőlyukban, másikat olyan kényben, szabadján, mintha otthon volna: járnak, engedik napestig a várkertben, a zöldéskertben, a tornyok erkélyén, a fürdőben; szolgát tarthat hármat is; levelet írhat, látogatókat fogadhat, muzsikálhat, ehetik, ihatik, csak éppen ki nem mehet.

„Egy tavaszi napon két ősz ember üldögélt a Jedikula kertjében a padon. Mind a kettőnek könnyűfajta bilincs kígyózta körül a lábát. Az egyik a térdén könyökölt. A másik a pad karján széjjelvetett kézzel hátratámaszkodott, s a felhőket nézte. Az, aki az eget nézte, őszebb volt, mint a másik. Szakálta a melle közepéig ért, a haja meg fehér sörényként lengte körül a fejét. Mind a kettőn magyar ruha. Haj, a magyar ruha sok rabon kopott a Héttoronyban!”

Az *Egri csillagok*-at idéztem, hiszen honnan máshonnan, de mindenkinek ismerős a Jedikula név. Az erődítmény elődje a bizánci időkben az ún. Aranykapu volt, ami a Theodosius által kiépített városvédő falrendszerben a legnyugatibb belépési pont volt: ceremonális jelentőséggel is bírt. Konstantinápoly elfoglalása után az oszmánok kibővítették, és ekkor építettek ide erődöt, és héttornyúra alakították. A tornyok közül ma csak négy látható. Ebből is három olyan, amit újraépítettek (széthordás, földrengés stb.), eredetiben egy maradt meg. Az erődítmény ma nem más, mint egy óriási, 10-15 méteres falakkal és tornyokkal körülvett placc, de az oszmán időkben a janicsárok szálláshelyeül, kincstárként és börtönként szolgált. Meg kivégzőhely is volt. Éppen a börtöntorony (Vértorony) maradt meg épen, teljesen lehet járnak, magyar büntetőjogászoknak kötelező. Meg nyilván sok más nemzetiségűnek is, gondolom, minden európai országból raboskodott ott néhány nemes vagy katona. Szokás volt az is, hogy ha az oszmán birodalom háborúba lépett valamely másik állam-

Az Aranyszarv öböl

mal, akkor a nagykövetet – feltéve, hogy nem tudott elszelelni időben – a háború idejére itt tartották fogva.

Méreteit tekintve is lenyűgöző. A falakra is fel lehet mászni, igaz, nem EU-konform a lépcső, sem pedig a korlát, ami sok helyen nincs is, de hát mégis megéri. Kicsi gyerekkel vagy tériszonyosan persze nem muszáj ezt a programot beiktatni. A várfal fölött elnézve a Márvány-tengert és a nagy teherszállító hajókat lehet látni. Szemfülesek észlelhetik, hogy itt sincs korlát a gyilokjárón.

A kis templom, amely a Theodosius falmonstruma mellett a (szerintem) nyugati kapunál húzódik meg, a keresztény világ egyik legszebb alkotása: mozaikjai és freskói jelentős részben megmaradtak és egyedülálló módon bepillantást engednek a XIV. századi ortodox egyházi művészetbe. Bizánc próbálja kiheverni a XIII. századi ottomán és kereszties hadjáratokat (sosem fogja), s régi pompáját sírja vissza, így az egyházi alkotásokra mindig van pénz, s a megépült templom belső falai Jézus és Mária életének olyan gazdag rajzolatát adják, hogy ma is belefájdul a szemünk. A mozaikokat nem lopkodták szét, a freskók is megmaradtak, még a török dzsámi-vá átalakítás sem okozott maradandó károkat. Nem vagyok hívő, s még így is végtelesen felemelő érzés és egyben szívbeli békeesség kerített hatalmába a falakat nézve... Állítólag van valahol egy ezeréves (!) templom, ahol mind a mai napig vannak istentiszteletek még Constantinus tiszteletére.

A rendkívül részletes élettörténet-ábrázolások az írni-olvasni nem tudó hívők számára tanítási céllal is készültek, s például Mária életének olyan részletei is megvannak örökítve, amelyeket a Biblia maga nem tartalmaz. Az arany mozaikok a temp-

lom falainak magasabb részeit és a mennyezetet, illetve kupolaíveket borítják, a freskók pedig az alacsonyabb részekben láthatók. Tényleg csodás.

Magát az épületet is többször átépítették az évszázadok során, és most is jelentős renoválási munkálatok folynak, de egyébként a 20. század közepétől már nem működik ima-helyként. Az évszázadok során voltak mozaik-részletek, amelyek eltűntek, ezeket nem pótolták, de a megmaradt alkotások eredeti pompájukban láthatók, gondolom, sokat dolgozhattak vele, hogy az évszázadok porától megtisztítsák azokat. Érdemes volt.

No, meg mutatni is kellett a nyugati keresztényeknek, hogy csakazértis errefelé van tulajdonképpen a világuk bölcsője. Mert hát a negyedik kereszties hadjáratnak már utána vagyunk, Konstantinápolyt rendszeren kifosztották az „európai” testvérek (1204). Szerencsére a mozaikkövek sem velenceieknek, sem a többieknek nem kellett. És hát a freskókat se tudták elvinni.

A belépőjegy 15 líra, 10 líráért adnak fülhallgatót „idegenvezetőt”, és fotózni is lehet! Ha valaki pedig turistáskodik, de komolyan, akkor az Istanbul múzeumi kártyával még olcsóbban be tud jönni. Voltak turisták, de nem túl sokan, szóval annak ellenére, hogy ez TÉNYLEG a mi világunk öröksége, és mindenképpen látni kell, kiesik a fő turista-csapások útvonalából.

Akik régebben jártak errefelé, azt mondták, hogy Isztambul egyszerűen bűdös. Ezt már öt évvel ezelőtt sem értettem, amikor először voltam itt, mert tényszerűen nem volt se dögszaga, se pöceszaga, se pedig durván állott halszaga olajszaggal keveredve. De a helyzet az, hogy tényleg bűdös volt, mi több, az Aranyszarv-öböl borzasztóan szennyezett

A Chora templom (Karye Dzsami) vagy St. Savior templom

volt, így a csapvizet is igen kockázatos volt forralás nélkül meginni. Mígnem jött egy határozott polgármester, és azt mondta, hogy ez nem mehet így tovább. Addigra már szinte minden tengeri élet elpusztult az öbölben, és az öböl vize szennyezte a Boszporuszt és a Márvány-tengert is. Elhatározta, hogy rendbe teszi az öblöt. A projektnek öt eleme volt: 1. az öböl két oldalára települt ipari zónát kiköltöztette városon kívülre 2. kiépítették a szennyvízhálózatot 3. kikotorták az öböl mérgező iszapját 4. a pontonhidakat eltávolították 5. kulturális és szociális objektumokat hoztak létre (parkosítás, WC-k, játszóterek).

A nyolcvanas évek második felében el is kezdődött a munka, kb. 20 évig tartott, és ma az Aranyszarv-öböl mindkét partja nagyon klassz kis környék lett, éppen olyan népszerű, mint a Boszporuszé. Közkedvelt sétáló, kocogó és piknikező környék vált belőle, ahol a frissen fogott halat roston gyorsan megsütik, és úgy teszik a szendvicsebe.

Az a polgármester ma Törökország miniszterelnöke, Tayyip Erdogan...

(Folytatjuk)

Dr. Karsai Krisztina

Európai kisebbségek nyomában

Hogyan élnek Olaszországban és Portugáliában a bevándorlók, hogyan integrálják Németországban a fogyatékkal élőket, miként őrzik hagyományait Franciaországban az örmények – olyan kérdések ezek, amelyekre a bajai III. Béla Gimnázium egy csapatnyi tanulója és tanára már tudja a választ, a Kisebbségek Európában elnevezésű Comenius-projektnek köszönhetően. Az iskola ugyanis sikerrel pályázta meg az említett programot, így az arra kiválasztott csapat tagjainak két éven keresztül alkalma nyílt bejárni fél Európát, és nem mellesleg saját szülőföldjük sokszínűségére is rácsodálkozhattak. Az idén tavasszal lezárult projektről a szervező tanárok – Orháné Koósz Anna projektfelelős, Keresztesné Kubovics Margit, Gombásné Elmer Éva, dr. Mayer János –, valamint három diák, Miskei Anett, Fekete Bianka és Lentner Dániel számolt be lapunknak.

Öt ország egy-egy iskolája – Németország, Franciaország, Olaszország, Portugália és Magyarország – dolgozott együtt ebben a programban azzal a céllal, hogy a különböző uniós tagállamok diákjai tanuljanak meg

együtt gondolkodni, ugyanazt a problémát vizsgálva saját területükön, valamint próbáljanak megértéssel, elfogadással viszonyulni embertársaikhoz – mondja Orháné Koósz Anna projektfelelős, felsorolva, hol milyen

nép csoportokat tanulmányozhattak. – Németországban a fogyatékkal élők szociális kisebbségét vizsgáltuk. Jártunk speciális iskolában, és előadásokat hallgattunk a fogyatékkal élők integrálásával kapcsolatban. Franciaországban az örmények életmódját tanulmányozhattuk. Ők már több mint száz év alatt igen jól beilleszkedtek, de azért őrzik hagyományait, főként konyhaművészetüket, alkalmazkodva a helyi viszonyokhoz. Olaszországban a bangladesi bevándorlók élete volt a téma, ők nagy számban telepedtek meg Rómában. Előadásokat is hallgattunk arról, milyen segítséget kapnak a beilleszkedésben a külföldről érkezők. Portugáliában az 1990 után főként Romániából és

Bulgáriából bevándorlók életét próbáltuk megismerni. Magyarországon mi is a hagyományörzést választottuk, a környéken élő németek, szerbek, horvátok, bunyevácok, sokárok együttélését mutattuk be. Amikor itt járt a csoport, elvittük őket Kalocsára, Hajósra, Mohácsra és Budapestre, a felkészülési időszakban pedig a saját csoportunkkal jártunk a jellegzetesen többnemzetiségű Gara falumúzeumában – sorolja a projektfelelős. Mint kiderült: a program lényege, hogy minden ország egy-egy hétre vendégül látja a partnerországok csoportjait, programot és alkalmat biztosítva számukra az együttgondolkodásra. A III. Béla Gimnázium szerencsés véletlen folytán került be a programba: – Az iskolában külön program szerint folyik a német nyelv oktatása, ennek keretében nyelvvizsgára készítünk fel diákokat. A vizsgát koordináló budapesti vezető hallott róla, hogy a német partner magyar iskolát keres a programhoz, és minket ajánlott. A kollégákkal megbeszéltük, hogy jó lenne belevágni. Olyan diákokat kerestünk hozzá, akik a program időtartamának két éve alatt még nem fognak elballagni – mondja a projektvezető. Persze, nyelvismeretre is szükség volt, hiszen a nagy nemzetközi találkozók alkalmával angolul, németül, franciául is folyt a beszéd.

Keresztesné Kubovics Margit a kiválasztott osztályban angolt tanít, ilyenként nagyon sokat foglalkozott a diákok felkészítésével, a találkozók előkészítésével. – Örömmel vállaltam részt ebben a programban. Az angol nyelvű levelezés, kapcsolattartás értelemszerűen az én tisztem lett. Az itthoni találkozó megszervezése – amellyel a teljes program is indult – sok munkát jelentett, hiszen nemcsak a témánkkal kellett foglalkozni, hanem a teljes vendéglátást lebonyolítani. A gyerekeket angolul kellett a témára ráhangolni, szerencsére ezt elég jól be tudtuk építeni az órákba, és kaptak otthonra különmunkát. Jó alkalom volt ez arra is, hogy a tananyag

részét képező témákat is gyakoroljunk. Az érintett osztályhoz csatlakozott még néhány diák más osztályokból is.

Az eredetileg német nyelvűnek indult program hivatalos nyelve végül is az angol lett, mivel ezen a nyelven mindenki tudott kommunikálni valamilyen szinten. A diákokat pedig úgy osztották be, hogy mindenki világot láthasson. – Az volt az alapelv, hogy mindenki eljusson valahová, valamelyik országba – mondja dr. Mayer János. – Ez persze függött az épp aktuális befogadókészségtől is, meg attól, hogy az adott ország hány diákot küldött ide. A program nálunk kezdődött, kicsit bizonytalan légkörben, mert sokan azt sem tudták, hová jönnek. Némely ország számára nem mi voltunk a legvonzóbb célállomás, ezért ide kevesebb diákot is küldtek. Ez a mi lehetőségeinket is korlátozta, így pl. Portugáliába mi is csak két diákot küldhettünk.

Hiába azonban a kezdeti bizalmatlanság: a bajaiak által szervezett és kínált program és vendéglátás meghozta a maga gyümölcsét. Ez már a második, római találkozón kiderült. – Odajött hozzám egy olasz diák, és arra kért, mondjam meg neki, hol is van az a Baja, és mi történt ott. Nem érttem, miért kérdezi, mire kiderült, hogy amióta az olasz csapat hazatért, mindenki Bajáról áradozik neki. Nagyon jó volt ezt hallani, meg is határozta a későbbiek alaphangulatát – meséli Keresztesné Kubovics Margit. Dr. Mayer János szerint pedig az olasz tanárkollégák is kifejezték hálájukat: – Olyan helyekre is elvittek minket Rómában, ahová más nem jut el. Mindezt azért, mert itt nálunk jól érezték magukat.

A kiutazás természetesen nem csak a szórakozásról szólt, hiszen a diákokra komoly munka is várt. Nemcsak a saját hazájuk témájában kellett felkészülniük, de rá kellett hangolódni az adott országra is. Fekete Bianka szerint ez aránylag sikerült is: – Németország esetében jól felkészültünk, bár az integráció témájáról nem tudtunk

túl sokat, hiszen nálunk ez nem működik. Más diákok, pl. az olaszok erről is sokkal többet tudtak. Nyelvi nem voltak gondjaink, németül és angolul is jól tudtunk értekezni – mondja a diáklány. Osztályfőnöke, dr. Mayer János pedig hozzáteszi: aki kiutazott, annak prezentációval kellett készülni, és azt bemutatni. A helyszínen pedig előadások hangzottak el, majd a különböző országokból érkezett diákokat egyes csapatokba osztották, és közös projekt munkán kellett dolgozniuk.

Orháné Koósz Anna szerint eleinte úgy tűnt, hogy a diákok nem veszik túl komolyan ezt a munkát, később azonban egyre inkább belejöttek. – A program igazi célja az volt, hogy ráhangoljon bizonyos témákra, érzékenyvé, fogékonyvá tegyen lelkiileg, nem pedig tudományos igényességgel történő elmélyülést és kutatást kívánt – mondja, kollégája pedig hozzáteszi: a témák többségéről a diákoknak alig-alig lehetett fogalmuk: – Ha belegondolunk, honnan is tudhatná a francia, olasz vagy portugál diák, hogy Magyarországon milyen nemzetiségek élnek, vagy egyáltalán merre van Baja. Ugyanígy mi sem tudtuk szinte semmit arról, hogyan élnek a kisebbségek különböző országokban. A kisebbségi lét sokféle értelmezéséről is szó esett, hiszen nemcsak nemzeti-etnikai alapon lehet valaki kisebbségi, hanem fogyatékosága okán is. A különbségek abban is megmutatkoztak, hogy a többi ország projektjei mind problémás esetekről szóltak, míg mi azt a helyzetet tudtuk bemutatni, amikor a nemzetiségek békességben élnek, és még kultúrájukban is egymást erősítik. Módszertanilag is lehetett tanulni egymástól: Olaszországban például a portugál diákok nagyon megnyerően mutatták be, milyen módszerekkel lehet információkat szerezni csoportokról, hogyan dolgozták fel a felméréseket, vagy hogyan készítünk el egy etnikai térképet, amivel mi is kísérleteztünk.

Bélások Rómában

Ostia romjai között

Ugyanakkor a magyar diákok számára is sok újdonságot hozott a felkészülés saját témájukból. – Azt vizsgáltuk, hogyan alakult ki a régióknak nemzetiségi összetétele, és mi van ennek hátterében. Ehhez szedtünk össze anyagot, képeket, kirándultunk, történelmi hátteret vizsgáltunk, nevezetességeket kerestünk. Szövegeket kerestem a Hajós-Baja borvidékről, a bortermesztés alakulásáról meg a paprikatermesztésről. Amikor olvastunk és fordítottunk a szövegeket, szinte a diákok sugallatára jöttem rá, mit is kell ebből hangsúlyozni. Az itt élő nemzetiségek olyan sokat dolgoztak együtt, hogy ez a sok erőfeszítés megerősítette őket egymás tiszteletében, egymás hagyományainak elfogadásában. Ez volt az egyik legnagyobb élményem ebben a projektben – mondja Keresztesné Kubovics Margit.

A kiutazó pedagógusok természetesen a külföldi kollégákra is kíváncsiak voltak. Azt mondják, bár különböző korú embereket ismerhettek meg, hamar megtalálták a közös nevezőt. – Rögtön az első napokban kiderült, hogy nagyon egyformán gondolkodunk a gyerekekről, a programról, arról, hogy kitől mit várunk el munkában, pontosságban, a gördülékenység érdekében. Nem tudhattunk semmit arról, hogy egy francia vagy olasz iskolában milyen a tanári elvárás, és nagyon jó volt megtapasztalni a hasonlóságokat ebben

is – mondja Orháné Koósz Anna. Kollégái szerint azonban a különbségek is észrevehetőek voltak: – Ami sztereotípiát el szoktunk mondani egy-egy népcsoport kapcsán, az itt mind megmutatkozott. Megtapsztaltuk az olaszok híres pontatlanságát, lazaságát, és amikor eljutottunk Vatikánba, leginkább elrohantunk a nevezetességek előtt – ismerteti dr. Mayer János.

A diákok is kíváncsiak voltak arra, milyenek a kinti iskolarendszerek, és mivel mindannyian családoznak szálltak meg, így bepilanthattak a családi életbe is. Lentner Dániel úgy gondolja, élete legszebb hetét tölthette Portugáliában, ahol mindenki hamar befogadta, megszerette: – Megismerhettünk egy idegen kultúrát, a családok befogadtak, új barátokat szereztünk. Elvittek az iskolájukba is, és ott is jó dolgokat tapasztaltam. Náluk sokkal jobban együtt vannak a diákok az iskolában, nincs osztályokon belüli klikkesedés, mert egyetlen hatalmas teremben tölti mindenki a szünetet. Reggel is látszik, amikor leszállnak a buszról, hogy több évvel fiatalabb vagy idősebb diákok is barátkoznak, és élvezik ezt a rendszert. Ezt átvehetnénk tőlük – mondja a diák. Osztálytársa, Miskei Anett ugyanezt tapasztalta Olaszországban: – Az iskolában mindenki jóban van mindenkiel. A pontosság azonban nem erős oldaluk. Nagyon érdekes volt azonban a beván-

dorlók életéről szóló előadás. Sokat megtudtam a kultúrájukról, szokásaikról.

Ezzel szemben Fekete Bianka Németországban főként az iskola felszereltségét csodálta meg. – Az órák is sokkal mozgalmassabbak, a diákok többet dolgoznak önállóan és csoportban – osztja meg tapasztalatait.

Gombásné Elmer Éva kiemelte: követendő példa a Németországban sikeresen megvalósuló integráció: – A hatalmas iskola-komplexum mellett található a fogyatékos gyerekek iskolája is. Leginkább szellemi fogyatékosokkal foglalkoznak, nagyon családias, segítő légkörben. Foglalkoztatják is őket: egy büfét működtetnek, ahol ők szolgálnak ki, és ezt nagyon komolyan veszik. Jó volt látni, hogy az anyagi lehetőségeket jó dolgokra használják – mondja a tanárnő.

A programmal időközben egy másik pályázatba is belevágtak a résztvevők: az Európai Nagy Károly Ifjúsági Díj előselejtezőjét a legjobb magyarországi pályázóként már meg is nyerték. Így 28 ország projektjével közösen vannak versenyben, a döntőt május végén a németországi Aachenben rendezik meg, ahol egy diák és egy tanár képviseli majd a gimnáziumot. Így a program nemcsak számtalan élményt és tapasztalatot, de nemzetközi elismerést is hozott a résztvevőknek.

Sándor Boglárka

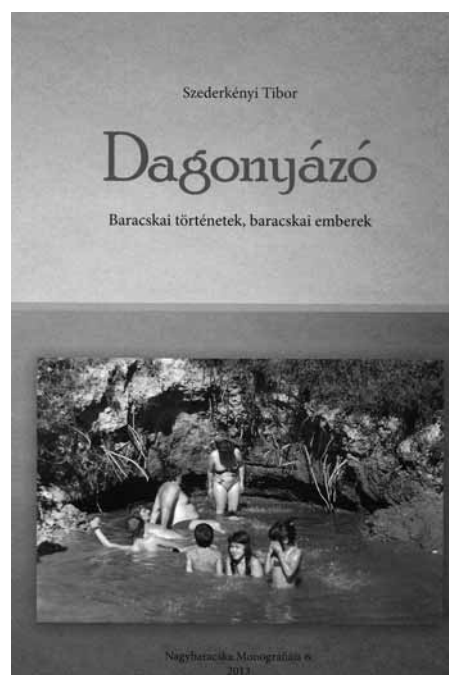
Dagonyázó. Baracskai történetek, baracskai emberek

Könyvajánló

Kovács Ferenc festőművész 2014. március 15-én a nagybaracskai Községi Könyvtárban mutatta be dr. Szederkényi Tibor emeritus egyetemi tanár baracskai emberekről szóló és baracskai történetekkel foglalkozó munkáját. A település Ferenc-tápcsatorna melletti gátórházában 1934. szeptember 14-én világra jött szerző a bajai III. Béla Gimnáziumban letett érettségi vizsgája után 1953-tól tanulmányait az Eötvös Loránd Tudományegyetemen folytatta, amelyet 1958-ban okleveles geológus végzettséggel fejezett be. Szakmai pályafutása során 1958-1969 között a Mecseki Ércbányászati Vállalatnál, 1969-től 1977-ig a Magyar Állami Földtani Intézet pécsi osztályán, ezt követően a Szegedi Tudományegyetemen, majd 2001-től a Pécsi Tudományegyetemen dolgozott különböző beosztásokban. Mindeközben 1963-ban egyetemi doktori, 1974-ben kandidátusi és 1984-ben akadémiai doktori tudományos fokozatot szerzett. Kapcsolata gyermekkor helyszínével sohasem szakadt meg: érdemei

vitathatatlanok többek között a nagybaracskai termásvíz megtalálásában és a községről szóló korábbi könyvek lektorálásában. Mostani kiadványa is jelzi a szülőföld szeretetét és a gyökerek iránti ragaszkodását. A címválasztás magyarázata után – a korábbi monográfiák szerkesztési módjától eltérően – több mint negyven, egyenként csupán néhány oldalas elbeszélés-visszaemlékezés következik. A nevük leírásával halhatatlanná tett baracskaiak mindennapjai nemcsak a helytörténettel foglalkozók, hanem minden érdeklődő számára különlegességekkel és tanulságokkal szolgálhatnak. A történeteket elolvassva áll össze a kép a település életének és legfontosabb eseményeinek utóbbi 120 évéről. A kötet végén 41 baracskai „félperces” sztori egészíti ki a korábban leírtakat és csempészi be a humort. A *Nagybaracskai Monográfiája* sorozat 6. köteteként megjelent 210 oldalas könyv beszerezhető a nagybaracskai Polgármesteri Hivatalban.

Dr. Nebojszki László

A termálfürdő kiépülése előtt a meleg vízben fürdőző (dagonyázó) baracskaiak

A hagyományok hálója Hajóson

Küllemében visszafogottan elegáns, belső tartalmában impozáns könyvvel gyarapodott a tavalyi év végén a Duna-Tisza közti helytörténeti monográfiák sora. A Bereznai Zsuzsanna és Schön Mária tollából *A hajósi sváb parasztság mentalitása* címmel 2013-ban megjelent, több mint ezer oldalas vaskos kötet mérföldkő a magyar néprajztudomány német nemzetiségi ága számára. A monumentális „opus” méltó módon követi a Hajósról eddig megjelent tudományos és ismeretterjesztő munkák sorát. (Pl. Paul Flach és Joseph Flach *Siedlungsgeschichte von Hajós einer schwäbischen Gemeinde an der nördlichen Grenze der Batschka*. München, 1976.; T. Kiss Tamás és Tibori Tímea *Hajósország*. Budapest, 1988.; Fritz Schellack szerkesztette *Hajós - ein Ungarndeutsches dorf im Umbruch*. Mainz, 1996.)

A kecskeméti Katona József Múzeum néprajzkutatója és Hajós nyugalmazott germanista helytörténésze három évtizeden át (1983-2013) kutatta Hajóson a német lakosság néprajzát. A tudományos munkatársak kollegiális kapcsolata a Baján három évente megrendezendő Duna-Tisza közti nemzetiségkutató konferenciák korai időszakára nyúlik vissza. Schön Mária először 1998-ban tartott előadást *Az év napjaihoz kötődő természeti megfigyelések Hajóson* címmel a bajai nemzetiségi konferencián. A két kutató munkakapcsolata az évek során számos egyéni, illetve közös publikációt eredményezett a megyei múzeumi szervezet évkönyve, a *Cumania* hasábjain. Így többek között Bereznaitól olvashattunk a dél-alföldi svábok disznóvágási szokásairól, a levesek, mártások és főzelékek alföldi sváb paraszti és polgári konyhában betöltött szerepéről. Bereznai Zsuzsanna Schön Máriával együtt dolgozta fel 2006-ban a hajósi svábok lakodalmi szokásait. A szerzőpáros 2007-ben *A hajósi sváb parasztság hagyományos munkakultúrája* címmel vaskos tanulmányt közölt a megyei múzeumi évkönyvben, amelyet érdemes lett volna önálló kötetben megjelentetni. Schön Mária *Hajósi sváb népi elbeszélések* címmel a *Cumania Könyvek* sorozatában 2005-ben önálló kiadványt jelentetett meg Kecskeméten. E nagy terjedelmű, egyedülálló munka sajtó alá rendezésében Bereznai Zsuzsanna segédkezett a hajósi germanista kutatónak.

A fent említett előmunkálatok után jelent meg az a gondosan összeállított kiadvány, amelyről Voigt Vilmos professor emeritus

ajánlasként a következőket írta: „ez a könyv nem valami rendezetlen adathalmaz, hanem gondosan és aprólékosan megszerkesztett mű – a szerzők azt kívánták bemutatni, hogyan éltek dolgoztak a hajósiak az utóbbi évszázadban – és mi is erről az ő saját véleményük.”

A most ismertető könyv felépítése nem a hagyományos falumonográfiák tematikáját követi. A kötet elején a szerzőknek az olvasókhöz intézett sorai, egy rövid bevezető, majd a hajósi svábok általános jellemzése olvasható. A tudományos igényű megírt ismeretterjesztő munka érdemi része négy támpilléren nyugszik. Az első tematikai egység a hajósi embert és világát tárgyalja, a másik három fejezet a gazdálkodás, a társadalom, és a szellemi kulturális örökség területeit vizsgálja a mentalitás tükrében. A helyi kultúra egyes részterületei további kisebb – a helytörténeti munkákban kevésbé preferált – fejezetekre tagolódnak. Így pl. a helyi embereket ismerető fejezetben szó esik a természeti környezethez való alkalmazkodásról, az állat- és növényvilág ismeretéről, az írásbeliségről, a parasztság időszemléletéről és történelmi ismereteiről. A gazdálkodási rész értékét növeli a munka erkölcsi megítélésének, a munkakultúrának, és a munkakultuszának bemutatása. A hajósi sváb lakosság „vallatóinak” sikerült feltárni az ártéri gazdálkodás nyomait, amit a helyiek a körülárkolt *Bettle* ('ágyás') és az árkolatlan *Gata* ('kert') kerteken folytattak a 20. század közepéig.

A társadalom fejezet az emberi élet nagy fordulói (születés, házasság, halál) mellett a jeles napi szokásokra is kitér, majd tárgyalja a rokonsági kapcsolatok rendszerét a család egységétől a szerteágazó szomszédsági kapcsolatokig. A helyi táplálkozáskultúra részletes dokumentálása mellett ebben a tematikai egységben olvashatunk a néprajz olyan kevésbé kutatott területeiről, mint pl. a népi erkölcs és viselkedéskultúra, a higiénia, valamint az egészségkultúra.

A hajósi sváb parasztság mentalitása című könyv azon ritka falumonográfiák közé tartozik, amelyek elhelyezik a helyi hagyományokat a néprajztudomány által felállított – Brauch- és Sitte-típusú – népszokások rendszerében. A kötet értékes részét jelenti az a folklóranyag, amelyet a szerzők az ének-, zene- és táncművelés, a népi elbeszélőkultúra, valamint a népi humor területéről az utókor számára átöröktettek.

A helytörténeti munkák gyakori hibái, hogy a helyi gyökerű vagy érdekeltségű szerzők elfogultak szűkebb pátriárkájuk népével, ezért kultúrájukat sokszor kissé romantikus képben tüntetik fel. A recenzált mű szerzői mindvégig objektíven szemlélték és írták le vizsgálatuk tárgyát, ezért rávilágítottak olyan belső törvényszerűségekre, amelyeket a helyi lakosság maga között ugyan számon tart, ám nem szívesen hall, illetve olvas egy településmonográfiában.

A szerzők az olvasót nem „terhelték” sem szöveggel, sem pedig lábjegyzetekkel, ezeket a könyv végén találja meg az érdeklődő, a felhasznált forrásmunkák és ajánlott olvasmányok felsorolása között.

A kötet végére 6 térképes ábra és 120 jól válogatott, témánként csoportosított, jó minőségű, adatolt fénykép került. A könyv képmelléklete a gondos szerkesztői munkáról árulkodik, amelyet Szakál Aurél, a kiskunhalasi Thorma János Múzeum igazgatója végzett. A tökéletes nyomdai és kötetészeti munkákért a debreceni Alföldi Nyomda Zrt. dolgozóit illeti dicséret.

Mivel a legfrissebb hajósi monográfia nemcsak a hazai tudományosság és érdeklődő olvasóközönség számára rejteget új ismereteket, ezért különösen fontos a könyv végén a német nyelven olvasható, rövid tartalmi kivonat és a rendkívül részletes tartalomjegyzék.

A 2013-ban megjelent hajósi helytörténeti monográfiát a helyben lakók és a Ha-

jósról elszármazottak mellett haszonnal forgathatják majd nemcsak a néprajzos, történész szakma képviselői, hanem a helyi hagyományok felelevenítését, továbbadását szem előtt tartó pedagógusok, óvónők, közművelődési munkások, de a gazdag német népi kultúrából meríteni szándékozó szülők is. A recenzált könyv a hajósi parasztság mentalitását ismerteti a 20. század közepéig. A kiadvány alaposan dokumentálja a hajósi német közösség körében a múlt század második feléig élénken

ébben tartott szellemi örökségét, átörökített lelki világát, világszemléletét, gondolkodásmódját, a hagyományok rendjét. Az új hajósi monográfia olvasója előtt egy olyan kisközösség emléke elevenedik meg, amelyben a helyi szellemi hagyományok erős hálója tartotta össze a mindennapi élet egyes részterületeit.

A szerzőpáros – amint *Az egyszerű élet öröme* címet viselő zárzó fejezetből kiolvasható – remélhetőleg egy hasonló alappossággal megírt könyvben dolgozza majd

fel azt, hogyan befolyásolták Hajós népének életét 1944-1950 között olyan történelmi folyamatok, mint pl. a hadifogság, a tolonctábor, a kitelepítés, a szovjetunióbeli kényszermunka, és a betelepítések (dunántúli svábok, felvidéki betelepítés, magyar önkényes házfoglalók).

(Bereznai Zsuzsanna – Schön Mária: *A hajósi sváb parasztság mentalitása*. Hajós Város Önkormányzata, Hajós, 2013. 1020 oldal)

Kothencz Kelemen

Kovács Zita még sokat megelőző, legújabb könyve

Szép könyv. A borítón két név, egy bajai (*Kovács Zita*) és egy kiskunhalasi (*Berki Viola*), amelyek a közelmúltban közösen kerültek a művészetek iránt érdeklődő olvasók kezébe. Berki Viola lezárt életművel járult az alkotáshoz, Kovács Zita pedig szakértelmével, érzékenységgel segítette a szokatlan műalkotás-sorban eligazodni vágyót.

Szűcs György 2012-ben így írt Berki Viola kapcsán: „Irritálóan érdekes életmű, művészettörténeti kontextusa azonban még érdemtelenül elhanyagolt.” Szemadám György pedig Antall István mikrofonja előtt idézte fel: „Berki Viola halála előtt két évvel árulta el egy beszélgetés részeként, hogy nagyon várja egy olyan mű megjelenését, amely összegzi mindazt, amit pályája során alkotott.” E könyv pótolja, amit Szűcs György hiányolt, s – bár későn – teljesíti a művész vágyát. [...]

Kovács Zitát Baján nem kell bemutatni a művészetek iránt érdeklődőknek. Jelenleg a helyi múzeum igazgatója. A felsőfokú tanulmányait Baján alapozta meg, majd Pécsen szerzett magyar-művészettörténet szakon oklevelet az egyetemen. Utána visszakérült Bajára. Itteni első megszólalását sokan kíváncsian várták. Csalódtak – többet kaptak a vártnál. A második és a további – zömmel kiállítás-megnyitók – esetében az értékelés már arra vonatkozott, megismételhető-e az első alkalommal megtapasztalt színvonal. Már tudjuk: csak az az egy szint áll Kovács Zita rendelkezésére. A pécsi egyetem által rakott gondolatfészek bőséggel termi az alkotásokat. Az ismereteknek ritkán tapasztalt nagy mennyisége, ezek mobilizálhatósága teszi számára lehetővé, hogy ne kelljen sablonokban dolgoznia, mondandójának egyik leginkább becsülhető és élvezhető jellemzője eredetisége. Baján e területen ő a legtöbbet foglalkoztatott szakember. Jelenleg a Föl-

vég című folyóiratban folytatólagosan jelenik meg azoknak a művészeknek a bemutatása, akik megalapították a Nagy István Művészeti Egyesületet.

Az íróval, stílusával való ismerkedés részeként következzen egy részlet a könyvből (25. oldal): „Ami a festészetében rokon a naivakkal, az leginkább választott formanyelve. Ez a »primitív« látásmódot tükrözőtető formanyelv-alkalmazás teremtette meg a festő számára azt a lehetőséget, hogy hadat üzenjen a megszokott arányrendszernek, hogy sutba dobja a perspektíva törvényeit, hogy képeinek hangsúlyait úgy alakítsa, ahogy épp kedve és képeinek mondandója diktálja: ami fontos, az nagy, ami lényeges, előtérbe kerül, ami meg mellékesnek minősítették, az apróvá és megsokszorozottá válik. Ez a stílus, ez az előadásmód különös festői tartalma megfogalmazásához teremtett autentikus eszközöket: egy világ felépítéséhez, amelyben különös módon van jelen, keveredik a fantázia és a valóság,

amelyben jól ismert, vagy ismertnek vélt és izgalmasan ismeretlen, felfedezésre váró elemek kavarnak. És mindezt furcsa fénytörésbe helyezi a festő iróniája, groteszk hangja, amelynek következtében sokszor nem dönthető el, hogy mit gondol komolyan és mit karikíroz, min kell csodálkoznunk és min kell felülemelkednünk, min kellene mosolyognunk vagy szörnyülködnünk. Helyet cserél, vagy egymás álcájában jelenik meg a szépség és a csúfság: a tökéletes, a harmonikus önön túlzásaiba szédül, az elborzasztó, a riasztó, taszító meg magához vonz, elandallít. Felismerve e fordulatokat és váltásokat, rádöbbenve e minőségi módosulásokra és átbillenésekre, hirtelen egy kiismerhetetlenné váló, nehezen értelmezhető, titkokkal átszótt világban találjuk magunkat, amelyhez nem jók a korábban használt kódok és kulcsok, ahol semmit sem érnek a sablonos értelmezési megoldások (Életformák).”

A könyvet szerkesztésmódja teszi rendkívül olvashatóvá és élvezhetővé. A festő Berki Violát sok oldaláról mutatja meg a szó; mellette részint saját alkotásai, részint dokumentum értékű képek viszik a Berki-világba az olvasót. A könyv tagolása is igazodik az alapcélhoz: Bevezető – Gyökerek – Hatások – Rajzok, metszetek, illusztrációk – Köztéri alkotások – Festészete – Epilógus.

Érdekes – és ajánlható – része a könyvnek a *Szemelvények* fejezet, amelyből a festőhöz közelítő véleménye ismerhető meg. Kevesen vállalják fel szerzőként azt, ami a *Műelemzések* fejezetben van. Általában vagy terjedelmesek az ilyen megszólalások, vagy nincsenek; itt a legnehezebb megoldást választotta a szerző: tömören szól. A Berki Violáról szóló irodalomból a válogatás bőséges. A fekete-fehér képek (32) és a színesek (119) listája rendkívül pontos, eligazító.

Annak, aki szülővárosa és saját élettére számára példákat is keres, ezt a könyvet érdemes tanulmányoznia. Akinek lehetősége volt rá, kiadóként vállalt szerepet a megjelenítésben (Thorma János Múzeum, Halasi Múzeum Alapítvány, Berki Viola Közalapít-

vány), a támogató intézmények és személyek sokasága pedig mutatja, Kiskunhalasnak sok az elkötelezettje. Szakál Aurél múzeumigazgatót, aki a megjelenés folyamatát végigkísérte, külön köszönet illeti.

(Kovács Zita: *Berki Viola*. Kiadja a Thor-

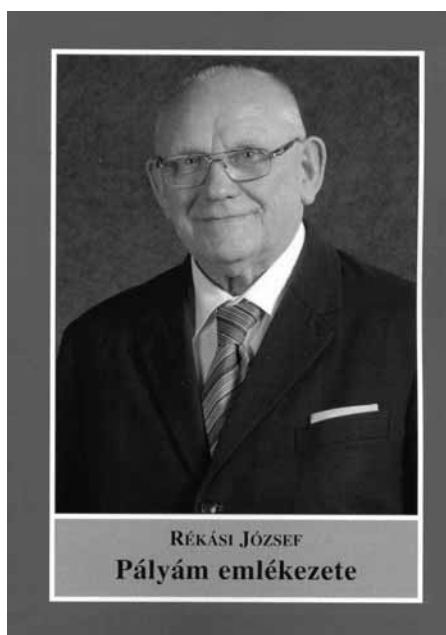
ma János Múzeum Halasi Múzeum Alapítvány, Berki Viola Közalapítvány. Kiskunhalas, 2013. Az írás a kötet bemutatóján elhangzó beszéd szerkesztett változata, amelyet a szerző szíves engedélyével közlünk.)

Dr. Cseh Béla

Pályám emlékezete

Könyvajánló

Kiss Pál sorozatszerkesztő, a Magyar Közlekedési Kiadó ügyvezető igazgatója nagyszámú résztvevő jelenlétében 2014. április 11-én Bácsalmáson a Városi Könyvtárban mutatta be dr. Rékási József 178 oldalas, CD melléklettel ellátott könyvét. Az 1935-ben Bácsalmáson született szerző a Míasszonyunkról Nevezett Kalocsai Iskolánővérek Társulatának helyi iskolájában végzte el az első négy osztályt, ezután a bajai III. Béla Gimnáziumba került, majd tett érettségi vizsgát. Tanulmányait a Szegedi Tudományegyetem biológia-kémia szakán folytatta, ahol professzora irányításával ornitológiai kutatásokba kezdett. A végzést követően 1958-ban a bácsalmási Hunyadi János Gimnázium biológia-kémia szakos tanára, majd igazgatóhelyettese lett. Munka mellett dolgozott tovább tudományos kutatásain, amelyek eredményeképpen elkészítette és megvédte doktori disszertációját. A pálya következő fontos állomása Pannonhalma: 1982-től nyugállományba vonulásáig volt az ottani Bencés Gimnázium tanára. Nem mellékesen kell megemlíteni, hogy hazai és nemzetközi kongresszusokon szakmai előadásokat tartott, tudományos folyóiratokban tanulmányai jelentek meg, közben 1986-94 között a Katolikus Középfiskolai Főhatóság szakfelügyelőjeként tevékenykedett, tanítványai az országos közép-

iskolai tanulmányi versenyeken szép eredményeket értek el stb. Dr. Rékási József pályája során számos elismerésben részesült. A legutóbbi a Magyar Katolikus Püspöki Kar Pro Paedagogia Christiana díja, amelyet 2013-ban dr. Erdő Péter bíboros esztergomi érsektől vett át Várszegi Asztrik pannonhalmi főapát jelenlétében.

A kötet Kiss Pál szerkesztő méltatásával kezdődik, majd szerzői előszóval folytató-

dik. A következő fejezetek a Tanár úr áttekintései oktató-nevelő munkájának fontosabb eseményeiről, táplálkozásbiológiai, parazitológiai kutatásairól, gyűjtési munkásságáról (eddig 141 faj kereken 16 000 példányát jelölte meg). A tolltetvekkel kapcsolatos kutatásainak elismeréseképpen az USA-ban egy tetűfajt róla neveztek el: *Myrsidea rekasii*. „Így már tetűnevem is van!” – írja erről szellemes humorral, némi öniróniával könyvének 65. oldalán. Dr. Rékási József szakirodalmi munkásságát áttekintve felsorolja 2013. július 31-ig megjelent mindösszesen 257 tanulmányának címét és a megjelenéssel kapcsolatos legfontosabb adatokat. A kötetet a szakirányú továbbtanulás során egyetemre, főiskolára felvett 686 bácsalmási és pannonhalmi tanuló névsora, az életút fotói, végül Wendler Gábor egykori tanítvány szépen megfogalmazott sorai zárják. A könyv melléklete a madárgyűjtések részletes adatait tartalmazó CD.

A Fekete Dezső emlékének szánt *Bácsalmás Könyvek* 6. köteteként a Navigátor Press Kiadó gondozásában megjelent kötet beszerezhető a bácsalmási Vörösmarty Mihály Városi Könyvtárban és a Kiadónál (1134 Budapest, Dunyov István utca 5. Telefon: 06/20/960-3258).

Dr. Nebojszki László

Megmagyarázom a bizonyítványom

A *Bedekker regény formában* című Mayer-recenzió (2014. február) alapján véve pozitív kicsengésű cikkben a szerző felsorol hibákat, pontatlanságokat (*Duna-úszó* című könyvvel kapcsolatban). Erre próbálok reagálni.

„Kepler mint cseh tudós” – ezt nem a könyv szerzője állítja, hanem egy Zolda nevű „idegenvezető”. Kepler, mint tudjuk, német volt, de amikor Prágában dolgozott, voltak, akik csehként emlegették. Ugyanez a lány beszél a Münsterről. Szerény ismer-

reteim és német szótáram szerint a Münster és a Dom szavak szinonimák.

Vas Pál is tudja (s persze a szerző is), hogy Türr nem „Kossuth hadnagya”, hanem a Kossuth-ügy hadnagya, tehát e kitétel kiigazításra szorult volna. Oroszlánszívű Richárd Trifels várbeli fogságáról nem volt tudomásom. Hogy Hunyadi János szülei Szibinyáni vajda és Morzsinai Erzsébet voltak, erről számos szerző beszél. Állításom tehát igen valószínű. Egyébként van egy befejezetlen színdarabom Hunyadiról, a kérdést elég jól

ismerem. A lepantói utalás nem a szerző véleménye, hanem egy „idegenvezetőé”.

Kötőjeles földrajzi nevek – valóban nem fogadom el a ma helyesnek tartott helyesírási formákat. Például az Al-Duna szerintem Alduna. A bajai városházát nem a gróf vagy a herceg építtette, bár a gróf fejeztette be. Az építést gróf Patachich Gábor kalocsai érsek kezdte el 1744-ben. Gerevich valóban hétszer volt olimpiai bajnok; én csak hatra emlékeztem.

Kabdebó Tamás

* * *

Kabdebó Tamásnak egy ilyen értékes életművel a háta mögött nem kell „magyarázni a bizonyítványát”, és könyve sikerét aligha ezek az apróságok döntik el. A most felvetett kérdésekkel kapcsolatban néhány megjegyzés még ide kívánczik; hozzátevé, hogy nem áll szándékomban erről vitát nyitni. Nos, Kepler idejében Prága nemcsak Csehország, de a Német-római Birodalom fővárosa is volt, így annak minden részéből éltek ott tudósok, akik ettől nem lettek csehek. (Ahogy Comenius sem lett magyar attól, hogy Sárospatakon is dolgozott. Kepler szülővárosa, Weil egyébként Stuttgart közelében van.) A „Münster” és a „Dom” szavak jelentése a köznyelvben valóban összesomosódik, de ettől még nem minden eset-

ben azonos. A Münster olyan nagytemplomot jelöl, amelyhez nem tartozott plébánia, hanem monostor- vagy alapítványi templom volt. (Miután a székesegyházak közössége sokáig kolostorokhoz hasonló formában élt, néhány dómra is használták a kifejezést.) A 13. századtól azonban csak „nagytemplom” jelentésben használják bizonyos templomok megnevezéséért. Regensburgban három olyan templom is volt, amely ebbe a kategóriába esik, a méltán híres gótikus Szent Péter-székesegyház azonban nem ilyen, hiszen az sohasem tartozott kolostorhoz, így itt a németben csak a „Dom” vagy a „Kathedrale” kifejezés szakszerű.

Hunyadi említett származását valóban sok szerző említi, de egy sem régebbi a 16. századnál. (Ezen az alapon akár an-

nak legendának is hitelt lehetne adni, hogy Hunyadi János Zsigmond fia, vagy épp a latin Corvinus-nemzetség leszármazottja volt.) E. Kovács Péter egy hosszabb tanulmányban (A Hunyadi család. In: Hunyadi Mátyás. Emlékkönyv Mátyás király halálának 500. évfordulójára. Bp. 1990.) kortárs dokumentumok alapján hosszan elemzi a Hunyadiak családi kapcsolatait, ám a valóban létező Morzsinai családdal a pereskedésen kívül semmilyen kapcsolatot nem tudott kimutatni. Az ellenben kortárs oklevélből is kiolvasható, hogy Hunyadi apját Vajknak (Wayk) hívták. Ettől persze legendák és hagyományok létezhetnek, és ezekben hinni vagy akár irodalmi művekbe beépíteni mindenkinek szíve joga. Minden másban teljesen egyetértünk. (M.J.)

Hogyan kell és hogyan lehet

Hogyan kell? A RÁBL Színpad és Zenei Közösség új bemutatója

Karinthy Frigyes humoreszkjeiből. 2014. április 10.

A Dely Géza vezette Rábl Színpad vállaltan és jól láthatóan más céllal működik és más felfogást képvisel, mint a legutóbbi számunkban említett Bajai Fiatalok Színháza. A Szent László ÁMK-hoz köthető társulat ugyanis valóban diákszínpad, amely ebben az előadásában kizárólag középiskolásokot foglalkoztat, és nem annyira monumentális díszletekkel, látványos produkciókkal, hanem inkább az előadás bensőségeségével kíván hatni közönségére. Ennek a felfogásnak, a – jó értelemben vett – „olcsó színháznak” legalább annyira helye van a palettán, mint a biztosabb közönségsikert ígérő, nagyobb nézőszámot vonzó, nagyívű produkcióknak. Jó lenne sokkal több ilyen is látni a városunkban, mert középiskolás diákoknak életre szóló élménye lehet a színpadi szereplés, amely akkor is szerethető lehet, ha nem a tökéletességig csiszolt, profi színélőadás születik belőle.

A mostani előadás már a helyszínével is a bensőségeséget sugallja; színházterem helyett az iskola könyvtárában minimális díszlettel zajlott, az előző századelő hangulatát néhány bútor- és ruhadarab, valamint a bejátszott zongorajáték idézte csupán. Ezzel a Baján legalábbis újszerű megközelítéssel viszont sokkal jobban lehetett figyelni a színészi játékokra, hiszen az események a nézőktől mindössze néhány méterre zajlottak, és az idő- és helyszínváltásokat a fényeffektusok jelezték. Karinthy humoreszkje-

it játszani alapvetően hálás dolog, hiszen a szerző humora garancia a sikerre még akkor is, ha az általa bújtatott finom ironia érzékeltetése nem épp egyszerű feladat. A mostani előadás anyagát a budapesti Főnix Színház két Karinthy-összeállításából válogatta és álmodta színpadra a Szent Lászlós csoport. Ez külön dicséretes, hiszen nem eleve kész előadást vagy filmet „másoltak le”, hanem a közös alapanyagot a maguk adottságainak megfelelően adaptálták a bajai színpadra. Ez nyilván komoly előzetes műhelymunkát feltételez, hiszen itt a jele-

netek sorrendjét is külön ki kellett találni, egyszerre ügyelve arra, hogy a közönség figyelmét fenntartsák, és az egyes szereplőket se terheljék túl.

A jelenetek – amelyeket egy kerettörténettel emelt dialógus köré építettek bajai diákok – férfiak és nők különös kapcsolatait mutatták be különféle nézőpontokból. Az egyes daraboknak az volt a szerepe, hogy mindazt szemléltessék, amivel egy férfi (Bajzák Valentin) megpróbálja lebeszélni a férfiak miatt öngyilkosságra készülő nőt (Tóth Tünde), és egyúttal recepteket adjon a

Megidéztek a nagypolgári szalonok világát

Hölgyek férfiakra

Az úrnő és a szobalány

másik nemmel való hatékony bánásmóddal. Igaz, a keretjelenetek és az utána láthatók között néha aránylag nehezen lehet megtalálni a direkt kapcsolatot, az bizonyos, hogy nagyon sokrétű ábrázolását nyújtják a férfi-nő kapcsolatrendszernek, és még a végére is marad váratlan csattanó.

A tenyérnyi „színpadon” főleg a 20. század eleji Budapest polgári világa elevenedett meg: szerkesztőségek, igazgatói szobák, kis- és nagypolgári lakásbelsők, úri szalonok, kávéházak, amelyek a mai kisvárosi diákság számára csaknem elképzelhetetlen világok. Épp az a nagyszerű ezekben a Karinthy-szövegekben, hogy nagy részük a milió tökéletes ábrázolása nélkül is „működik”, mert a szerző humora kortalan. A finomabb ironia, Karinthy korára vonatkozó aktuális utalások érzékeltetése nem minden esetben sikerült maradéktalanul, ám a közönség reakciója így sem maradt el.

A társulat összetételéből adódóan több esetben is az eredetileg férfiakra írt szerepeket lányok játszották el. Ez helyenként egyáltalán nem okozott gondot, néhány jelenetben (*Ugyanaz férfiban*, *Olívia két lelke*) viszont kicsit zavaróan hatott. Nem a szereplő játéka miatt egyébként, hanem egyszerűen azért, mert az ott ábrázolt beszédmódor férfi-nő kontaktusban a hierarchikus címek és rangok korában elképzelhetetlen lett volna. (Persze a nemek cseréje akár újabb poénok esélyét is kínálná, de ez a lehetőség ezúttal nagyrészt kihasználatlanul maradt.) Fontos elem még, hogy egy-egy játékos számos különböző karaktert formált meg az előadás több mint két órája során, és így nemcsak ruhát kellett többször is váltania, de jellemet és viselkedési stílust is, ami tapasztaltabb művészeknek sem kis feladat, de mindannyian becsülettel megoldották. Bócsa Roland az elején ugyan mintha többször is nagyon hasonló figurát alakítana, de

az előadás második felében kiderül, hogy nemcsak a basáskodó főnököt/főszerkesztőt, hanem a hoppon maradt szerető alakját is képes hihetően eljátszani. (Gazdag mimikával, testbeszéddel is erősíti játékát, láthatóan jól érzi magát a színpadon. Viszont olykor „énekel”, hangerejét túl sokszor emeli magasra, ami néha az érthetőség rovására megy.) Tóth Tünde a keretjelenet Genovévajaként tiszta színpadi beszédével tűnik ki, ráadásul képes annak az átlényegülésnek az elhíttetésére is, hogy a (látszólag) súlyosan csalódott kétségbeesett nőből másfél óra alatt számító „végzet asszonya” legyen. Reméljük, nagyobb szerepekben is láthatjuk még a színpadon! Kovács Patrik főképp komikus figurák alakításában nyújtott emlékezeteset, és ha a harsányság és a finom odaszurkálások arányát nem is mindig érzi, a karakterszerepek kifejezetten jól állnak neki. A kerettörténet másik szereplője, Bajzák Valentin főleg jellegzetes arcjátékával vonzotta magára a tekinteteket, miközben az egyik legnehezebb szöveges feladattal küzdött, hiszen egyazon figura alakjában kellett együttérzőnek, tudálékosnak, fölényesnek, később szenvedélyesnek, naivnak, rászédettnek és csalódottnak lennie. Ha nem is teljesen azonos szinten, de ezt az emberes feladatot megoldja. A női (vagy nőivé átvált) szerepek közül kiemelhető Schaffer Rebeka aránylag kevés, de meggyőző színpadra lépése, míg Bíró Dominika a szép, de naiv kisasszonyok figuráját alakítja kiválóan. A szerepeiket egyébként valamennyien komoly átéléssel játsszák, legfeljebb jó lenne figyelembe venni, hogy az érzelmi/hangulati ingadozások szemléltetésének a hangerő emelkedésén kívül is vannak módjai. Mindannyian jól megállták helyüket a kisebb beszédhibák, helyenként bizonytalan szövegmondás és a néhol hiányos színészi játék ellenére is.

Ezen túl talán egyetlen kritikus pontot említhetnénk: az előadás tartalmához képest valamivel hosszabb a kelleténél. Több, eléggé hasonló tartalmú jelenet van, amely csak csekély mértékben árnyalja a fő mondanivalót. (Főképp a két nő között, férfiakra folytatott dialógusok egy része tűnik nélkülözhetőnek.) Ám ez sem változtat azon a tényen, hogy az előadás a legkülönbözőbb korosztályoknak nyújthat kellemes esti kikapcsolódást és önfeledt kacagást. S ha mindehhez azt is hozzászámítjuk, hogy a 11 fős csapat nagy részének ez volt az első színpadra lépése, akkor joggal remélhetjük, hogy még sok emlékezetes előadást láthatunk tőlük. A diákszínpad egyébként is sokkal több mint szórakoztatás; lehetőséget ad a diáknak, hogy egy számára ismeretlen terpen állja meg a helyét, beleélje magát egy másik világ, másik ember legmélyebb érzelmeibe, és közben a saját jelleme, beszéd-készsége is fejlődjön, nem is beszélve arról, hogy a felkészülés során milyen élményeket szerzett. Egy ilyen előadás minden eredményével és hibájával együtt is óriási szolgálatot e szent cél érdekében, és aki részt vett benne, alighanem több lett általa. És ha „mellesleg” a közönség is jól szórakozott, akkor többszörös sikerről lehet beszélni.

Dr. Mayer János

Kedves Olvasóink!

Kérjük, hogy adójuk 1%-ának felajánlásakor ebben az évben is a Bajai Honpolgár Alapítványt jelöljék meg kedvezményezettként.

Adószámunk: 19047403-1-03

Hálással köszönjük támogatásukat.

*Bajai Honpolgár Alapítvány
kuratóriuma*

A Nepomuki Szent János-szoborról

Május 16-án Nepomuki Szent Jánosra emlékezünk. Baján napjainkban is május közepén – a szent ünnepéhez közeli szombaton – megtartjuk a Jánoska-eresztés ünnepét. Ez olyan hagyomány, amely még az első világháború előtt volt élő szokás: a halászek és vízimolnárok így ünnepelték védőszentjüket. A két 18. századi bajai templom közül a Barátok templomában ma is van Nepomuki Szent János-oltár, bár a Falkoner Ferenc festette *Nepomuki Szent János megdicsőülése* című oltárképen kevesen ismerik fel a szentet. Országszerte sok helyen találkozhatunk Nepomuki Szent János szobrával a patakok, folyók mellett, különösen a hidakon vagy azok közelében. Valamikor Baján nemcsak a szentjánosi városrészben volt Nepomuki Szent János szobor, hanem a belvárosi templom mellett is. A városon belül folyt a Kenderes-ér (a templom mellett is), és a bajaiak többsége tisztelte a vízen járók védőszentjét. E szobor felett nem volt kis kápolna, mint a Szent Flórián-szobornál. Ebből adódott, hogy 1861-ben a szobor megrongálódott. A szobor összetörésének történetét az akkori plébános, Heroldt János (Baja, 1794 – Baja, 1863) leveléből ismerhetjük meg:

„A helybeni Rk. plebania hivatalától
Baja Városa t.cs. Tanácsához!

Történt idefolyt télen: hogy bizonyos Pukl Ferencz Bajai molnár mester embernek, kinek lakása ugy nevezett Provalia utcában van, kocsis cselédje hanyag gondatlanságból derék jóféle lovait kocsijába befogva, a nélkül hogy köteleit szokás szerént levetette volna, az utánz gazdája háza előtt hagyta. hogyan? hogyan nem? a lovak meg ijedvén, a kocsit egyenesen a plebania templom felé hurczolván, a templom oldalán álló szent János szobrát, mellyez ajtatos és búzgó keresztények állittattak, annyira ráz-

ták és rongyosították meg, hogy a kő szobor több darabokba összeve törödvén – széjjel szorított, sőt téglá alapja is annyira rongáltatott meg, hogy azt is újonnan felépíteni kéntelenítettük – a mely szerencsétlenséghez még az is járult, hogy senki által fel nem jelentettvén a történt dolgok azonnal bizonyosan csintalan által menők által a szent Jánosi szobornak feje, és kezei elvitettek és elvesztek-

Casus nocte Dominev azt mondja a törény, de nevezett Pukl molnár mester, kinek kocsisa és lovai tulajdoni voltak a megtört szobornak ujjá alakításáról mit sem akart tudni sőt nekem azt üzente templom szolgája által, hogy a papnak ha ujj szobor tetszik. Ő csináltassa meg – igaz, hogy ő több darabokra zuzott szobornak összeve forrasztása, ajánlotta ugyan, de ezt csak azért sem fogadhattam ell, először mivel több jeles részei a szobornak elvesztek, de másodsor mivel tapasztalásból tudom, daczára a kőfaragónak állítására, hogy az összeve forrasztva tartos hosszabb üdökre nem lehet, azért én többet nem kívánok, mind csak annyit, hogy ő ujj szobrot csináltasson, a téglá alapját pedig majd én, koldult pénzekből fogom csináltatni –

Az említett szobor nepomuki szent Jánost abrazolta mi majus 16ra esik, a hiveimből számoosan jönnek és keresik a kérdéses szobrot. kérik és sürgetik annak helyre állítását, mi kétség kívül mélytányos de igazságos is, melyről fogva egész tisztelettel kérem a t. cz. városi tanácsot, sziveskedne keresztényi buzgóságánál és igazságánál fogva a nevezett Pukl molnárt oda utallni, hogy a kérdéses szobrot ő mi előbb megkésztetni és helyre állittatni kötelességének tartsa –

melybéli alázatos kérésemet ujjiútván szokott tiszteletben maradtam – helyben april 18-án 1861

a t. cs. Városi Tanácsnak
alázatos szolgája

Heroldt prépost és plebanos”

Az irat mellett megtalálható Frankenberg Ferenc kőfaragó mester terve és költségcsámítása: „a szent János ára magányosan 80 ft.o.é. kifestve és a hozzátartozó arányozással 100 ft.o. é. Az alap köve magányosan négy darab vasoszloppal 80 fl. o. é. olyan nagyságban, mint a minta.”

Idősb Frankenberg Ferenc sírköve ma a Rókus-kápolna mellett található. A Székesfehérvárról származó mester az 1848-49-es szabadságharc után építészeti műkőfaragóként telepedett le Baján. Kőfaragó műhelyét 1856-ban a Sugovica-parton, a főtér alatt építette fel. Megbecsült mestere volt a városnak, hiszen a kőműves céh céhmesterévé is megválasztották. Amikor 1863-ban a Grassalkovich-kastélyba költöztek a városi hivatalok, őt kérték fel a városi címer kifaragására, Valószínű, hogy a kápolna előtt ma látható szobrot is ő készítette.

Pukl Ferenc 1839-től volt a bajai molnárcéh mestere, 1874-ig 18 inasa volt. Lakhelye a belvárosban található Provalia (ma Árpád) utcában volt. A 19. század közepére még nem végeztek kutatásokat, hogy hol laktak a bajai molnárok. A *Malmok a vízen* című, a Bajai Hajómalom Egyesület által kiadott konferenciakötetben jelent meg a *Bajai hajómalmok adattára a 19. század végén*. Ebben a tanulmányban olvasható, hogy a bajai molnárok, vízimalom-tulajdonosok többsége nem Szentjánoson lakott, hanem a Belvárosban, Józsefvárosban és Istvánmegyén.

A kapitányi hivatal iratai között a 19. század végéről is maradt fenn irat arról, hogy gyorsan hajtottak a városban, de hasonló balesetről, köztéri szobor meg rongálásáról nem. A bajai levéltár irataiból az sem derült ki, mikor került el a Nepomuki Szent János-szobor a templom mellől.

Dr. Fábrián Borbála

Védendő védtelenek: a pipacs

„S a pipacs díszes, pirosló
Ruhát hord e pillanattal;
Ah, de díszes oly mulandó ...

Reggel nyílik, estig elhull!” – írja Tompa Mihály a Virágregék sorozatába tartozó *A kék liliom és a pipacs* című versében a növény jellegzetességeiről. Ugyan a pipacsot (Papaver rhoeas) a mezőgazdák (teljes joggal) a kalászos vetések jellegzetes gyomja-

ként tartják számon, bemutatása mégis hozzátartozik az elsősorban Baja térsége élővilágának bemutatását célul tűző sorozatunk teljességéhez. Emellett tudni kell róla, hogy a vegyszeres növényvédelem az ezredfordulóra jórészt kiirtotta a vetésekből: azóta a búzabúzáknak peremén, árokszéleken és kertekben (utóbbiban főleg nemesített változatai) járul hozzá környezetünk változatosságához.

A közismertnek mondható, hengeres gyökerű, elágazó szárú és 35-70 centiméteres magasságot elérő pipacs egyéves növény. Nemcsak szárait, hanem leveleit, kocsányait és csészéit is elálló serteszálak borítják. A nyeles tőlevelek hosszúkasak és szárnyasan hasogatottak, szélük fűrészszes. A száruk csúcsán egy-egy tojásdad alakú, 1,2-2 centiméter hosszú lecsüngő

bimbó fejlődik. A virágok kinyíltan felálló (később a termések is), 5-8 centiméter átmérőjűek, a négy szíromlevél (tövüknél fehéres szegélyű fekete folttal) lángvörös színű. A népi gyógyászat korábban virágszirmait gyűjtötte (hatóanyagai a napfény hatására elbomlanak, ezért napon nem tarthatók), majd szárította (közben színe lilás lesz): a forrázatával készített teát köhögés csillapítására, toroköblítésre használták, vagy idegcsillapító hatását használták ki. A korábban jellemzően június-júliusban virágzó növény a felmelegedés egyik következményeként mintegy két évtizede május-júniusban virágzik. A sokrekeszű pipacstermés nagyszámú, vese alakú (hosszúságuk 1, szélességük 0,5 milliméter) és barnás-feketés színű magból áll össze. A növény tejnedve kissé mérgező alkaloidot tartalmaz és enyhén émelyítő hatású: szagáról kapta egyik népi nevét, bűdös mákot.

A mákfélék (Papaveraceae) családjába tartozó pipacs a neolitikum idején a vetőmagokkal jutott el Kis-Ázsiából Európába. Talajban nem válogató: leginkább a tápanyagokban dús, agyagos termőföldet kedveli, de jól érzi magát a mészben gazdag részekben is. A 20. század elején még Prodan Gyula szerint „gabonában, némely években nagyon elszaporodik” (*Bács-Bodrog vármegye flórája*. In: Magyar Botanikai Lapok XIV. kötet, 1915. 222. oldal), néhány évtizede azonban egyre jobban kiszorult a szántóföldekről. Napjainkban leginkább azok szélén, a mezei szarkalábbal és a búzavirággal terem tömegesen, ezen túl megtalálható a tarlókon és a parlagon hagyott területeken, családi házak előtt-

ti vízelvezető árkok rézsűjén, töltések oldalában, vasúti létesítmények környezetében, útszegélyeken stb. A pipacs Eurázsia nagy részén elterjedtnek számít, jóllehet korábban inkább a melegebb és mérsékelt Dél- és Közép-Európában volt honos, Magyarországon mindenfelé megtalálható. A mák a növény közeli rokonaként fontos hasznos növény, amely az élelmiszeripar mellett a vegyipar fontos alapanyaga: a hatóanyagának számító morfint, kodeint és papaverint Kabay János (1896-1936) gyógyszerész kutatásai alapján szabadalmaztatott módszerrel nyerik ki a mákból.

A Hoffmann Károly és Wagner János könyvében összegyűjtött népi elnevezések a közönséges pipacsról pipacsmák, bujdosó vagy bűdös mák, czúczik, lúdmák, pitypalatyvirág, veres mák (*Magyarország virágos növényei*. Budapest, 1907. 107. oldal). Csapody Vera és Priszter Szaniszló gyűjtései további kiegészítésekkel szolgálnak, amelyek szerint a pipacs elnevezései: cucik, lúdmák, pacsat, papacs, patics, paticska, pép, pépvirág, pip, pippancs, pitypalatyvirág, zabfüvirág (*Magyar növénynevek szótára*, Budapest, 1966. 153. oldal). Ismerünk szólásmondást is a pipaccsal kapcsolatosan: (Olyan) piros lett, mint a pipacs. – mondják az erősen elpirult emberre (O. Nagy Gábor: *Magyar szólások és közmondások*. Debrecen, 1998. 559. oldal). A növény virágzása gyakori témája a festőművészeknek. A hazaiak közül leginkább Szinyei-Merse Pál sorozatát érdemes megemlíteni, amelyből talán *Pipacs a búzában*, *Pipacsos mező*, *Pipacsok a záporban*, *Pipacsos táj parasztlánnyal* a legismertebbek-legszebbek. A számos külföldi

Közelkép a virágzó növényről, jól láthatók a bimbókon és a szárazon a serteszálak

piktork munkáit nézve különösen az impresszionista Claude Monet festményei között láthatunk jól sikerülteket: *Pipacsvirágzás*, *Pipacsok Vetheuil mellett*, *Pipacsmező a völgyben* stb.

Dr. Nebojszki László

Bácskában napjainkban ennyi virágzó példányt egy helyütt leginkább csak ugaroltatott területeken látni

BAJAI HONPOLGÁR

Megjelenik minden hónap első napján
ISSN 1416-4469

Főszerkesztő: Dr. Mayer János
Főmunkatárs: Dr. Nebojszki László
Olvasószerkesztő: Sándor Boglárka

A szerkesztőbizottság tagjai:
Dr. Dániel József, Jász Anikó,
Kothencz Kelemen, Kovács Zita,
dr. Laki Ferenc, Sarlós István,
Sipos Loránd, Zalavári László

Lapalapító:
Újvárosi Általános Művelődési Központ

Kiadó:
Bajai Honpolgár Alapítvány

Az alapítvány számlavezető bankja:
OTP Bank Nyrt. Bajai Fiókja
Számalszám: 11732033 20030119

Postacím:
6500 Baja, Telcs Ede u. 12.

E-mail cím:
bajaihonpolgar@gmail.com

Nyomdai munkák:
Arculat Nyomda Kft.
Baja, Attila u. 15. Tel.: 79/428-944

A szerkesztőség a beküldött kéziratok rövidítésének és stilisztikai javításának jogát fenntartja!